ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 113, Şubat 2021, s. 358-383

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.48857>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
12.01.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
28.02.2021

Zehra KURT KARA

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
zhrakurtkara@gmail.com

SOSYAL DEMOKRATİK DİN ALGISI

Öz

Sosyal demokrasi düşüncesi, Türk siyasi tarihinde Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadar az veya çok ama sürekli bir biçimde etkisini sürdürmüştür. Cumhuriyetin kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi sosyal demokrasiyi bazen sadece söylem olarak bazen de uygulamaya geçirip, parti programlarında yer vererek siyasi hayatta var etmiştir. Bu düşünce kimi zaman iktidardan kimi zaman da muhalefetten bir ses olarak varlığını sürdürürken dinle ilişkisi de daima gündemde olmuştur. Bu makale, bir grup sosyal demokrat üzerinden afaki söylemleri aşarak sosyal demokratların kendi söylemlerini bilimsel yöntemlerle değerlendirip sonuçlara ulaşmayı amaçlamıştır. Sosyal demokratların dine bakışı ve değerlendirmeleri 2012 Eylül-2013 Temmuz ayları arasında yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen veriler üzerinden ortaya konularak sosyal demokratik din algısı betimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din, Sosyal demokrasi, siyasi filtreleme din algısı, özgürlük, adalet, eşitlik.

SOCIAL DEMOCRATIC PERCEPTION OF RELIGION

Abstract

In political history of Turkish, Social democracy idea has been effective, more or less but constantly, since latterly age the Ottoman Empire to today's. Constituted political party of republic Turkish CHP sometimes only discursively sometimes practically, including in party programme, has created it in political sphere. While This idea exist as a voice sometimes from government or sometimes from opposing party, its relation with religion has always remained on the agenda. This study has aimed to reach the scientific conclusion by scientific method, based on discourse of own expression a score of social democrat. Social democratic perception of religion has been described through the data obtained from in depth interviews held with social democrats asking their views and evaluations on religion between September 2012 and July 2013.

Keywords: Religion, Social Democracy, political filtering, perception of religion freedom, Justice, equality

GİRİŞ

Sosyal demokrasi 18. yüzyılın sonunda Fransız İhtilali'nin etkisiyle yeşeren; eşitlik, adalet, özgürlük, gibi değerlerin toplumda oluşturduğu değişiklikler sonucu ortaya çıkan bir hareket olarak tanımlanabilir. Sonrasında Sanayi devrimiyle ortaya çıkan işçi sınıfının sorunları ve eylemleriyle belirlenen siyaset, sosyal demokrasi adıyla anılacak hareketi doğurmuştur. Sosyal demokrasiyi "liberalizmin siyasal pratiği olan siyasal demokrasi içinde işçi-emekçi sınıfların sosyal ve ekonomik haklarının genişletilmesine yönelik köklü bir revizyon girişimi olarak tanımlamak mümkündür."¹ Bir başka deyişle sosyalizmin ilkelerini yumuşatıp, uygulanabilir hale getirirken kapitalizmle sosyalizm arasında bir yol ve harekettir. Sosyal demokrasi işçi ve emekçilerin haklarını savunurken, halk iradesi ve özel teşebbüsü göz ardı etmez.²

"Türkiye 'de ise sosyal demokrasinin fikir kökü Geç Osmanlı'da sürülebilir. Ama bu kök çok cılızdır. Kemalizm'in 'sol' kanadında, devletçilik ve milliyetçilik teftişi altındaki bir Türk sosyal demokrasinin alametleri bulunabilir."³ Her ne kadar Kemalizm söylemde sosyal demokrat olarak görünse de Cumhuriyet Tarihine baktığımızda CHP'nin uyguladığı politikalarda sosyal demokrat değerlerin izlerini sürmek zor görünmektedir. CHP tarihine baktığımızda Sosyal demokrasinin en temel dayanak noktalarından biri olan işçi hareketleri desteklenmemiş ya da seçim kampanyalarında işçiler hedef kitle olarak görülmemişlerdir. Parti politikalarında genç Cumhuriyetin kazanımlarından laiklik 'ilkesini koruma güdüsü' öyle ön plana çıkmıştır ki diğer tüm değerler bu amacın gölgesinde kalmıştır. Bu yaklaşım içinde bulunulan tarihi, sosyal koşullarda zorunlu görülse bile bu, CHP'nin sosyal demokrat ilkeler doğrultusunda hareket etmediği gerçeğini değiştirmez.

"Aslında CHP'nin tarihi sosyal demokrat bir dönüşüm için pek de uyumlu değildi. 1960'lara kadar CHP sosyal demokrat özellikler taşımamıştı.

¹ Tosun, Gülgün Erdoğan, "Sosyal demokrasi ve İlkeleri", s.10

² Tosun, Gülgün Erdoğan, age, s. 10

³ Bora, Tanıl, Türkiye'de Cereyanlar, s. 574

Türkiye’de solun gelişimi CHP’nin dışında hatta CHP’ye rağmen gerçekleşmişti.”⁴

Bugün sosyal demokrat olmakla CHP’li olmak özdeş görülmektedir. Nitekim bu çalışma için gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler, çalışma boyunca (2013-2020 yılları arası) gözlenen ve fark edilen tüm toplumsal veriler de bu realiteyi desteklemektedir. CHP’nin sosyal demokrat kimliğinin sorgulanması bir yana bu kabul sosyal demokratlar arasında toplumsal ve genel bir kabul olarak karşımızdadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ideolojileri ve fikirleri her toplum kendi gelenekleri, yaşamışlıkları ve toplumsal dinamikleri üzerinden inşa eder. Türk toplumu mevcut koşullar içinde demokrasiyi, solu, sosyal demokrasiyi bugün de gelişimini devam ettirerek ortaya koymuştur. Bunu bir anlamda “Türk tipi bir sosyal demokrasi” olarak kabul edebiliriz. Türk tipi sosyal demokrasi batı tipi sosyal demokrasilerden farklıdır:

“Evrensel anlamda sosyal demokrasinin reflekslerini anlayabilmek için yine onun gerisindeki birikime vakıf olmak gerekir. Yoksa özellikle ülkemizdeki gibi sol ve sosyal demokrasi adına sergilenen eklektik ve pragmatik duruşları anlamakta zorluk çekeriz. Sosyal demokrasi deyince özgürlük ve insan hakları temelinde yükselen eşitlik, kardeşlik ve barış, zayıf kesimlerin öncelendiği sosyal adalet, çoğulcu ve katılımcı demokrasi vurgusu ile emeğin değerinin kutsal kabul edildiği bir ideolojiden bahsediyoruz demektir.”⁵

Türkiye’deki sosyal demokrasi serüvenine kısaca değindikten sonra sosyal demokratik din algısı, sosyal demokratların dinle ilişkileri, dine bakışları ele alınacaktır. Amaç, sosyal demokratlar ve din ilişkisinin sosyal demokratların öz söylemlerinden (kendi ifadelerinden) yola çıkarak niteliksel araştırma yöntemlerinin⁶ imkanlarıyla var olan gerçekliğe ulaşmaktır. Burada toplumun sosyal demokratlara nasıl baktığı değil sosyal demokratların anlam dünyalarında dinle nasıl bir ilişki kurdukları değerlendirilmiştir.

SOSYAL DEMOKRATLARIN DİN TANIMLARI

Sosyal demokratların dine bakışını anlamak için öncelikle dini nasıl tanımladıklarına bakmak faydalı olacaktır. Din tanımı deyince şüphesiz karşımıza pek çok din tanımı sınıflandırması ve tanımlaması çıkacaktır. Fakat biz burada araştırmamız çerçevesinde sosyal demokratların öz söylemlerinden yola çıkarak yaptıkları din tanımlarına yer vereceğiz.⁷ Araştırmanın verileri 2012 Eylül- 2013 Temmuz tarihleri arasında Bartın ilinde yapılan görüşme ve gözlemlerden elde edilmiştir.⁸ Bu veriler çerçevesinde sosyal demokratların yaptıkları din tanımlarını şöyle özetlenebilir:

“Din güzel ahlakıdır.” Sosyal demokratlar din nedir? sorusuna en çok bu cevabı vermişlerdir. Din şüphesiz bir çok boyutuyla ele alınıp tanımlanabilecek bir kavramdır. Bu boyutlar bazen inanç bazen ibadet, ahlak ya da toplumsal boyutlar, kurallar, toplumsal ilişkiler olabilir. Fakat

⁴ Emre, Yunus, CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, İletişim Yayınları, 2013, İstanbul, s.15

⁵ Turşucu, Hamdi, 2008, “Sosyal Demokrat Teori ve Pratiğe Kısa Bir Giriş”, Toplum ve Demokrasi 2, Ocak-Nisan, s.75-90.

⁶ Creswell, John W, Nitel Araştırma Yöntemleri, 2015, Siyasal Kitabevi, çev: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir. s.

⁷ Makalede sosyal demokratik din algısı kullanılsa da tüm sosyal demokratlara ilişkin genelleme yapmak iddiasını ortaya koymamaktadır. Araştırma Bartın ilinde yaşayan sosyal demokrat değerleri benimsemiş ya da kendini sosyal demokrat olarak nitelendiren bireylerin bir kesimin özellikleriyle sınırlıdır.

⁸ Araştırma için bkz: Zehra Kurt Kara, Sosyal Demokratların Dine Bakışı-Bartın Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

araştırmanın verileri değerlendirildiğinde sosyal demokratların din tanımlarında odak noktasının ahlak olduğunu görürüz. Asude'nin sözleri buna örnek teşkil etmektedir:

Ahlaki olanın etkisi güzel, ben yani benim aklıma yatan din kavramı zaten ahlak üzerine kurulu, yani diğer o yasaklar, günahlar, şunlar bunlar, korkutmalar, cennetler cehennemler yani eee öyle olmamalı diye düşünüyorum ya da öyle olamaz diye düşünüyorum... yani öyle olmadığına inanıyorum, ahlak üzerine kurulu olduğuna inanıyorum ben hani din kavramının, iyi ahlak güzel huylar bunların mutlaka ödüllendirileceğini düşünüyorum. Tamamen onun üzerine kurulmalı diyorum. Yani din kavramı tamamen ahlaki boyut üzerine kurulmalı... kişisel... ahlaki boyut geneline yayılmalı. (Asude)

Asude bir yandan din tanımında ahlak vurgusu yaparken diğer yandan da dinin günahlar, yasaklar, kurallar olmadığına dikkat çekmektedir. Burada kurumsal dine ve yerleşik/geleneksel din tanımlamalarına karşı çıktığını da ortaya koymaktadır. Yine dinin inanç boyutu ve toplumsal boyutlarını da göz ardı eden bir tanımlı benimsediğini ifade etmiştir. Meryem ise inançlı bir insan olduğunu ama bunu kurallara uymaya değil de etik ve ahlaki değerlere bağlılığına sebep göstererek 'din ahlaktır' önermesini vurgulamıştır:

Ben inançlı bir insanım gerçekten benim inançlarım birtakım kurallara bağlı değil mesela Kuran'da şu yazıyor diye ben onu yapmıyorum. Ben onu insani olarak, ahlaki olarak yani etik değerler açısından uygun olmadığını için yapmıyorum ya da Kuran'da yazıyor mu yazmıyor mu çok da ilgilenmiyorum açıkçası... (Meryem)

İlaveten sosyal demokratlar din tanımlarında iyi insan olmak, dürüst insan olmak, kalp temizliği, vicdan gibi kavramlar kullanarak da ahlaka işaret etmişlerdir. Sosyal demokratların dine ilişkin algılarında dinin mantıklı/akla uygun olması koşulu da önem arz etmektedir. Burada 20. yy. Avrupa' da ortaya çıkan pozitivizm düşüncesinin etkisi ile dini algılayışta da akıl, bilim ve rasyonellik arayışı sosyal demokratlarda gözlemlediğimiz bir yaklaşımdır. Yani dini olan mantıklı/akla uygun olmalıdır. Nisa bu konuda şöyle demektedir:

Din mantıklı olmalı çünkü kişi aklına yattığını kabul eder, mantığına uymayan bir şeyi kabul edip uygulayamaz, yani görevlerini yerine getiremez en azından diyeyim bari mesela o kişinin mantığına uymuyorsa yapmıyorsa kişi yapmaz gerçekleştirmez yani.

Dini olanın mantıklı olacağı mantıklı değilse dini de olamayacağını söyleyen Bilal, inanırken bilimsel bir dayanak aradığını söyleyen Mesut da dinde mantık arayışını ortaya koymakta akla uygun olmayan bir inanca sahip olanları geleneksel olarak nitelendirip eleştirmektedir. Diğer yandan dinde akli aşan, akla uymayan kısımlara dikkat çeken Gülcan'ın işin içinden çıkamadığını söylemektedir:

Her şeyi bence akla uydurmakta olmaz böyle düşünürsek işin içinden de çıkamayız kesinlikle öyle düşünürsek o kitap nasıl oraya indi işte o mağaraya nasıl gitti ya da o kadar yolu nasıl yürüdü hani bunları hep sorgulamamız gerekiyor ama ben çok fazla sorgulamıyorum sorgulayınca dinden çıkılır falan diyorlar, çok derinden düşünmüyorum açıkçası...

Dini insanın hayatın zorluklarına dayanmak için psikolojik bir düşünce sistemi ya da insanı ruhen destekleyen bir kader anlayışı olarak tanımlayan Demet ve Berrin de daha farklı bir bakış

açısı sunmuşlardır. Rahmi ve Hasan ise dinin mantıklı olamayacağını, kendisinin bu rasyonellik arayışı sonucunda kaçınılmaz olarak inanmamayı seçtiklerini ifade etmişlerdir.

Sosyal demokratların din algılayışları ve tanımlamaları için bir diğer özellik ise dinin bireysel bir yaklaşımla ele alındığı yani dinin Allah ile kul arasında özel bir ilişki olduğudur. Bu ilişkinin özel, gizli, mahrem bir ilişki olması sosyal demokratların söylemlerine sıkça yansımaktadır:

Tabi[din] kesinlikle bireysel yaşanmalı, yani bence bireysel. Herkesin Allah'la kendisi arasındaki bir duygu din. (Mehmet)

Ya tabi din insanın kendi içerisinde yaşadığı ya zaten ibadeti kime yapar insan? Tanrıya yapar. Ya Tanrı'ya ibadet etmek için hani Kuran'da yazdığı gibi Tanrı her şeyi görüyorsa, duyuyorsa, biliyorsa, işitiyorsa yani onun için işte araya bir imam koymak ya da işte bir parti koymak, parti lideri koymak, bir cemaat koymak gerek yok yani. Din kendi içerisinde yaşarsın. Toplumsal kurallar ayrıdır. (Burak)

Dinin Allah'la kul arasında özel ve gizli bir ilişki olarak kabul edilmesi cemaatle namaz gibi bazı ibadetlere karşı çıkmak noktasına kadar varabilmektedir. İbadetin gizliliğini ihlal edilmesi olarak kabul edilen bu görünürlük samimiyet noktasında eleştiriye tabi tutulmaktadır. Son olarak Sosyal demokratların dini anlama, anlamlandırma ve tanımlarında siyasal/doktrinel bakış açısı da dikkat çekmektedir. Aslında bu bakış açısı bireysel din tanımlarının devamı olarak da görülebilir. Sosyal demokratlar dinin özel yaşamda kalması, kamusal alana taşmaması gerektiği kabulünden yola çıkarak dinin bireyselliğine vurgu yapmaktadırlar. Bireysellik beraberinde dinden arınmış bir toplumsal hayatla, laik bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Öyle ki katılımcılar arasında laiklik bir inanç olarak bile kabul görmektedir. Nitekim Toker “Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik” adlı kitabında bu duruma işaret etmekte laik deneyimin dinsel bir boyut alabildiğine işaret etmektedir.⁹Serpil’in dine bakışı ve din tanımı bu manada bir örnek teşkil etmektedir:

Eskiden biz çocukluğumuz Ramazanlar yaz tatilinde geçerdi, biz iftara kadar oyun oynar. İftar saatine yarım saat kala sofraya gider suyumuzu doldurur kapının önünde beklerken birisi gelip geçerken bize iftarlık verecek mi diye... çok güzeldi ve o hevesle orucumuzu tutardık. Çocuklarımız onların şimdi hiçbirini yaşayamıyorlar o mutluluktan bizim dini mutluluklarımızı onlar yok şimdi o mutluluklar... Özel günlerde mesela bir kandilde ekmek yapardık, lokma dökerdik, aşure dağıtırdık Muharrem ayında... Ayyy! muhteşemdi ya ve biz yemekten sonra biz hemen abdest alır doğru camiye teravih namazına koşardık bir de camileri gezerdik topluca mahallenin kızları... İşte benim din anlayışım bu, o sonra da gelirdik başımızı açardık, kapının önünde erkek arkadaşlarımızla da sohbet ederdik. O ayrı bi şey o ayrı bi şeydi benim için işte laiklikte bu...

Siyasal din tanımları bağlamında Aslı ise kapitalist bir din anlayışına karşı çıkarak kapitalizmle dinin zıtlığına vurgu yapmakta ve antikapitalist Müslümanlar adıyla bilinen sosyal hareketten övgüyle bahsetmektedir. Siyasi bir ideolojiye sahip toplumsal bir kategorinin dine bakışında, din tanımlarında o ideolojiden izler olması doğal ve beklenen bir durumdur. Fakat

⁹ Toker, İhsan, “Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik, s.120

sosyal demokratlarla yapılan bu çalışmada katılımcıların dine bakışlarını belirleyen en önemli unsurun sahip oldukları siyasi görüşler ve bu çerçevede yaşadıkları, etkileşimleri, okudukları vb. olduğunu söylemek yanlış olmaz. Daha açık bir ifadeyle sosyal demokratların dini algılayışlarını belirleyen temel noktalardan biri de dini siyasi görüşlerinin süzgecinden geçirmeleridir.

Görüldüğü gibi sosyal demokratların din tanımlarında ahlakı önceleyerek dini salt ahlak boyutuyla tanımlamak çok sık karşılaştığımız bir yaklaşımdır. Din tanımlanırken dinin ibadet ve ritüel boyutu ya hiç gündeme getirilmemiş ya da çok arka planda bırakılmıştır. Başka bir ifadeyle ibadetler ve inançla ilgili tanımlamalar ya ikincil ve üçüncül özellikler taşımakta ya da hiç gündeme gelmemektedir. Bu yaklaşımda dinin Allah'la kul arasında bir tecrübe olarak kabul eden toplumsal boyutlarını arka planda tutan bir laiklik anlayışının izlerini sürebiliriz. Bu bakış açısı kurumsal dine, geleneksel yapılara, dini kurallara alternatif bireysel bir din anlayışı ortaya koymuştur.

SOSYAL DEMOKRATLAR ve İNANÇ

Sosyal demokratların dine ilişkin algı ve tanımlamalarını değerlendirdikten sonra dinin temel boyutlarından inanç konusunu değerlendirmek faydalı olacaktır. İnanç boyutunu ise araştırmamız verileri çerçevesinde Tanrı inancı, peygamber ve kutsal kitap inancı, ahiret inancı ve kader inancı olarak ele alacağız.

Tanrı inancını Teistik Tanrı inancı, Deistik Tanrı inancı, Agnostik Tanrı inancı ve Ateistik Tanrı inancı olarak dört başlık halinde ele alacağız. Bununla birlikte özelde katılımcıları genelde tüm insanları bu inançlardan tam olarak birinde kategorize etmek oldukça zordur. Nitekim katılımcılarda da yer yer teist inançla birlikte deist inancı benimser ifadeler; ateist inançla deist inancı benimser örnekler sık sık rastlanmıştır. Bizim sınıflandırmalarımız ise en çok yoğunlaşılan kabulleri üzerinden yapılmıştır.

Bu bağlamda sosyal demokratların çoğunlukla teist bir inanca sahip oldukları, yaratan, yaşatan, dünya'nın düzenine müdahil olan kudretli bir Tanrı'ya inandıkları söylenebilir. Canan'ın sözleri teist inanca örnek olarak gösterilebilir:

Ben Allah'ı şöyle yani eee hep göklerde olarak düşünüyorum. Ama diri olduğunu hani bizi gördüğünü, ya muhakkak bir yaradan var mesela şöyle Yaradan var küçük bir ceninden bir insan oluyor, güneş sistemler, yaprağın kıpırdanışı, bir Yaradan'ın olduğunu bir Allah'ın varlığının olduğunu yani Kur'anı Kerimde peygamberimiz aracılığıyla geldiğine inanıyorum ben...

Sosyal demokratların teist inancı ifade eden diğer Tanrı tasavvurları ise Yaratan, yaşatan, mükemmel, kendisine, borçlu olunan, müdahale eden, uyaran, bağışlayıcı, tehlikelere karşı uyaran, cezalandırmayan, merhamet eden, koşulsuz seven, bağışlayan, koruyucu, insancıl, gazap düşünmeyen, adaletli vb.'dir. Sosyal demokratların Tanrı algısı üzerinde yoğunlaştıkları bir başka konu hastalık, başarısızlık, yakınların kaybı, doğal afetler gibi zor yaşantılarda destek alınan ve böyle durumlarda daha çok hissedilen, sığınılan bazen isyan edilen, sorgulanan bir varlık oluşudur. Tanrı Tasavvuru irdelenirken sosyal demokratların Tanrı'yla ilişkilerinde dikkat çeken bir nokta da yaşadıkları pişmanlık ve suçluluk duygularıdır. Bunun sebebi genellikle Allah'ı unutma, iletişimsizlik ve özellikle ibadetlerini yapmama olarak ifade edilmiştir.

Teist inancı kısaca özetledikten sonra sosyal demokratların sözlerinde göze çarpan deist inanca değinmek yerinde olacaktır. Deist inanç Tanrı'yı evrenin nedeni, başlatıcısı olarak kabul eden ve sonrasında evreni etkileyen bir Tanrının söz konusu olmadığı bir tanrı inancıdır.¹⁰ Tanrı'nın evrenin nedeni ve başlatıcısı olduğunu ve Tanrının evrene bir müdahalesi olmadığını Sami şu sözlerle dile getirmektedir:

Yani benim kafamdaki bi Allah bu dünyayı oluşturmuş, insanları oluşturmuş mükemmel bir düzenek, saatin bile işleyemeyeceği bir düzeneği kurmuş, ama yağmuru yağdıracağına inanmıyorum şahsen, çünkü doğa olayları kendiliğinden oluşuyor. Bunun bugün yağmurlu değil de çok güneşli bir gün yaşamadım. Meteoroloji uzmanları yağmur yağacak deyince çok böyle yağmur yağmadığını görmedim şahsen, bu bir doğa olayı olduğu için her şeye dört dörtlük bir sistem içinde o günkü rüzgarların oluşumu, rüzgarların yönü nereyeyse bunun bizi değiştirmedikğine inanıyorum. Allah insana müdahale etmiyor. Yaratmış yani sistemi kurmuş burda da insanların nasıl yaşayacaklarını nasıl değişik icatlarını hazırlamış, her şey böyle bir sistem üzerinde.. insanlar yaratılmış, bunların bir alt seviyesi yaratılmış, daha geri zekalı hayvanlar, hiç zekası olmayan bitkiler yaratılmış... Her şey bence insanların yaşamına insanlar nasıl yaşayacaksa bir gün gelecek insanlar bütün bunların onların zeka ve potansiyellerinin olacağını, çoğalma gruplarının en fazla onlarda olduğunun, onların zaten egemen olacağını zaten biliyor. Bence sadece insanların eee gününü belirliyor. Yaptıkları veya yapmadıkları ile değerlendirilecek bana göre Allah böyle...

Hasan deist inancı benimsediğini “Deist daha mantıklı geliyor... Tanrı'ya inanıyorum fakat Tanrı'ya ulaşacak herhangi bir yolun akıl yoluna buna ulaşabileceğine inanmıyorum...” sözleriyle ortaya koyarken agnostizme varan çelişkili bir ifadeye de örnek teşkil etmektedir:

Şimdi insanoğlu yapısı gereği bilinmeze aşıktır bilmediği için sever yani bir kız bir delikanlıyı niye sever onu bilmediği için sever hayalindeki benziliyor diye sever ama onu çözdüğü zaman onun için bitmiştir. Bir insan bir türkünün nakaratını tekrarlar durur. Ama bir gün şarkının hepsini bildikten sonra en fazla bir defa söyler ve ondan sonra ona bıkkınlık verir. Çünkü onu (çözmüştür) çözmüştür. Bir üniversite sınavında bakın bi geometri sorusuyla uğrasan çocuk soru yanlıştır der pes eder bırakır ama uyuyamaz eninde sonunda sorunun peşine düşer çözer ve çözdükten sonra bi daha o soruyu çözmez en fazla dener acaba gerçekten çözdüm mü diye ve 3. defa çözmez ve insanda böyledir doğayı çözdün mü ilgilenmezsin Tanrı'nın varlığını da çözmek budur Tanrı'nın varlığını da çözdüğün zaman ilgilenmezsin yani burdaki bilinemezliktir e hani felsefede agnostisizm derler hani varlığın veya yokluğun bilinmeyeceği...

Araştırma verileri çerçevesinde sosyal demokratların büyük bir kısmında da Tanrı konusunda kafa karışıklığı gözlemlenmiştir. Halil kafa karışıklığını şöyle ifade etmiştir:

Allah'ın varlığına inanıyor muyum? Bu konuda Allah'ın varlığına inanıyoruz ama sadece inanç bu. Bu işin içinden çıkmış değilim yani burada bir şey var

¹⁰ Akarsu, Bedia, ‘Felsefe Terimleri Sözlüğü’ İnkılap Kitabevi, 1987, s.168

yine. Mesela tam olarak farklı şeyler de... Şimdi Allah'ın var olduğuna inanıyorum. Onu bir kere şey yapalım ama onun dışında neden biz evrende Dünya gezegenindeyiz, başka gezegenlerde de hayat var mı başka sistemler var mı, başka hayatlar var mı, insanlara benzeyen başka canlılar olabilir mi acaba? Hep bunlar kafamı düşündürüyor. Ve bu bilgiler kitaplarda yazıldığının farklı şekilde olabileceğini de düşünüyorum. Yani en azından... şüpheciyim daha doğrusu.

Tanrı inancını değerlendirirken son bir başlık olarak ateistik Tanrı inancını ele alacağız. Ateizmi “Tanrının varlığına inanmamak ya da Tanrı’nın varlığının imkanını bir takım etkili yollarla reddetmek”¹¹ olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Burak ateizmi benimsediğini ortaya koyuyor:

[Allah’a] inanmıyorum. Yani şimdi genel olarak baktığımız zaman insanların Allah’a bakışı ancak başları sıkıştığında yani büyük bir çoğunluğunun hani normal koşullarda belki akıllarına bile gelmez. Ama başları sıkıştığı zaman ya da bir şey olduğu zaman, yani çözüm üretemediği zaman belki de sığındıkları tek noktadır ki hani çözüm oluyor mu olmuyor mu hani belki kendilerini rahatlatıyorlardır. Ya zayıf olmak değil çözümsüz olmak. Hani insan birçok konuda zayıf olabilir ama sonunda çözüme kavuşabilir belki ama bu tamamen çözümsüz kalıyorsa insanlar hiçbir çözüm üretemiyorlarsa o zaman işte Allah’a yöneliyorlardır ya da ona havale ediyorlardır bazı şeyleri...

Mehmet ateizm inancının toplumda görünenden daha yaygın olduğunu ama toplumsal baskı sebebiyle gizlendiğini iddia ederken, bu konudaki rahatsızlığını dile getirerek inanmak kadar inanmamanın da saygı görmesi gerektiğini vurgulamıştır. Emre ise okumaları ve mantık arayışı sonucunda dinde gördüğü çelişkilerden hareketle ateizmi benimsediğini söylemiştir. Rahmi, Ekrem, İlyas da üniversite dönemlerinde ateizmi benimsediklerini ama hayatlarının daha sonraki dönemlerinde deist ya da teist inancı kabul ettiklerini söylemişlerdir. Özetle sosyal demokratlar çoğunlukla teist inancı benimsemekle beraber deizm, ateizm, agnostizm, gibi inançları ve kafa karışıklıklarını ifade eden yaklaşımları kabul ettiklerini ortaya koymuşlardır.

İnanç unsurlarını ele alırken Tanrı inancından sonra irdelememiz gereken bir ikinci unsur peygamber inancı ve peygamberin getirdiği kutsal kitaba inanç konusundaki fikirlerdir. Çünkü dini yaşantı ve uygulamalar genelde tüm dinler özelde İslam dini için önemli ölçüde peygamberlerin hayatları çerçevesinde gelişmektedir. Bu çerçeveden sosyal demokratların İslam peygamberi Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelerini en temelde olumlu bakış açısı ve olumsuz bakış açısı olarak sınıflandırabiliriz. Olumlu bakış açısını örneklediren bakış açısı Peygamber için; kutsal bir kişi, elçi, dini yayan, kusursuz bir kişi, ahlakı örnek alınan kişi, zamanının en modern kişisi, toplumun lideri, toplumu düzelten, toplum mühendisliği yapan, zamanının kahramanı vb. nitelendirmeler yapılmıştır. Genellikle peygamberin kabul edildiği, sevildiği, davranışlarının takip edildiği, ona benzemeye çalışıldığı gözlenmiştir. Bununla birlikte sünneti uygulamada sadece şekil olarak kalan bir sünnet anlayışına karşı çıkmış da genellikle ifade edilmiştir. Sünnetin özü anlaşılmalı ve peygamberin özellikle ahlaki yönüne dikkat edilen bir sünnet anlayışı dikkat çekmektedir. Bunun dışında bir sünnet taklit olarak nitelendirilip eleştirilmiştir.

¹¹ Bainbridge, Sims William. Din Sosyolojisi, Yaşadığımız Dünya. Ateizm, s.36

Sosyal demokratlar arasında peygamberi ilgi odağı kabul edip, seven, bağlılık gösterenlerin yanında az da olsa Peygambere karşı ilgisiz ya da duyarsız olan bir yaklaşıma sahip olanlar da vardır. Bu yaklaşımı bir şüphe olgusuyla açıklamak mümkündür. Aynı zamanda burada bir Allah ve peygamber karşılaştırması ve devamında da Allah'ı peygambere tercih etme durumu tespit edilmiştir. Peygamberi sorgulama, şüpheyle yaklaşma sebepleri ise farlılıklar arz etmektedir. Bu sebepler insan olan peygamberin kusursuzlaştırılması, putlaştırılması hatta Allah'ın önüne geçirilmesi, peygamberin sünnetine uyma zorunluluğu olması, peygamberin özellikle özel hayatında eleştirilen özellikleri (çok eşlilik ve küçük yaştaki kızlarla ve cariyelerle evliliği vb) olarak sıralanabilir.

Modernleşme deneyimi Peygambersiz bir İslam anlayışını da beraberinde getirmiştir demek yanlış bir yorum olmaz. Modernleşme sürecinin batıdan dünyaya yayıldığını düşünürsek Hristiyan kültürünün hakim olduğu batı medeniyeti temelinde peygambersiz bir dindir. Bu inanç modernleşme ile Türk toplumunda ve sosyal demokratlar üzerinde de etkisini göstermiştir. Çünkü araştırmamız çerçevesinde yaptığımız değerlendirmelerde Allah'a inancının tam olduğunu ifade eden birçok sosyal demokratın peygambere olan ilgisizliğini, eleştirisini, şüphelerini, sorgulamalarını, ve reddedişlerini tespit etmek mümkündür. Sonuç olarak peygamber inancını sevgi, bağlılık ve saygıdan ilgisizlik, sorgulama, eleştiri ve redde kadar uzanan bir çeşitliliğin var olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal demokratların dine bakışı ele alınırken incelenmesi gereken bir başka önemli konu, ölüm ve sonrasındaki yaşam, ahiret hayatı, cennet-cehennem kavramlarıdır. İslam dininin inanç esaslarından biri olan ahiret inancı dine bakışı anlamada bize önemli bir perspektif sunacaktır. Bu çerçevede araştırmamızdan elde ettiğimiz veriler üzerinden yaptığımız değerlendirmeler ışığında ölüm ve sonrası yaşamla ilgili en temel konu korkudur. Dinin üzerine bina edildiği iddia edilen korku kültürü sıklıkla eleştirilmiştir. Aylin bu eleştiriye dile getirenlerdendir:

İslam dininin Kur'anı Kerimin yorumlanırken bile hatalı baskıcı bir zihniyetle yorumlandığını düşünüyorum. Sanırım zayıf noktamız korku yani korkutarak daha mı insanları o yöne itebileceklerini düşünüyorlar. Baskıcı bir zihniyetle daha mı o yöne meyillendirmeye çalışıyorlar ama ben bilmiyorum ben kesinlikle yanlış olduğunu düşünüyorum.

Bu korku dini ve ahlaki olarak problemlili ve etkisiz görülerek yerine sevginin konulması gerektiği savunulmaktadır. Senem çocuklukta verilen din eğitiminde baskın olan korku motifinin yetişkinlikte bazı psikolojik ve sosyolojik problemlere sebep olduğunu vurgulayanlar arasındadır. Benzer şekilde Hakan Allah ve cehennem korkusunun iyi insan olmanın ön şartı olarak kabul edilmesini şiddetle eleştirmektedir. Bunun yanında dinin sadece ölümden sonraki yaşama yönelik olması da eleştirilmiştir. Aslı da ölümden sonraki cezalandırmaya inanmadığını ve inanmak istemediğini, reenkarasyonel bir yaklaşımın daha ümit verici olduğunu ve bunu yeni bir şans olarak nitelendirdiğini söylemektedir. Yeni dini hareketlerin etkileri olarak görülebilecek Reenkarasyon inancı katılımcılar arasında çok da kabul görmeyen bir yaklaşımdır. Aslı bu konuda birkaç istisnadan biridir. Ahiret inancına yönelik eleştiriler yanında ahiret inancının psikolojik olarak destekleyici ve rahatlatıcı yönüne değinen Kemal şunları söylemektedir:

İşte yani şey hissediyorsunuz öyle korkunca, kaybettiğiniz, sevdiğiniz birisi sizden ayrılınca onun ölümü sona ermeyi kabullenemiyo insan, tabii ki onun bir

devamlılığı olduğu hep o şekilde kendinizi şey yapıyorsunuz avutuyorsunuz. Devam ediyor başka bir alemde tekrar varlığı devam ediyor yaşıyor, bu anlamda değil ama öbür dünya anlamında değil... ama yine ruhani anlamda yaşamaya devam ediyor. Bi gün bir araya geleceğiz göreceğiz. O tabi insanı biraz daha rahatlatıyor.

Araştırmamıza katılan kişilerden elde edilen veriler ışığında Ahiret ve ölümden sonraki yaşamla ilgili bir değerlendirme yaptığımızda katılımcıların benzer şekilde ahiret inancına da; sahip oldukları sosyal demokrat değerler penceresinden baktıkları görülmüştür. Eşitlik ve adalet kavramlarına uymayan esasları ya tamamen reddetmişler, ya da sorgulamalarını ortaya koymuşlardır. Genellikle cehennemi ahiret hayatındaki bir cezayı makul ve mantıklı bulmadıkları için kabul etmemişlerdir. Ahiret ve ölümden sonraki hayata inancı da iman etme, eleştiriler getirme ve reddetmeye varan çeşitli yaklaşımlar mevcuttur diyerek özetlemek mümkündür.

Son olarak Sosyal demokratların kader inancı konusundaki fikirlerine değineceğiz. Öncelikle bu kavramın nasıl algılandığına kısaca değinelim. Kader kavramı katılımcılar nezdinde genel itibariyle “insanın hayatının Allah tarafından kesin ve değiştirilemeyecek bir şekilde belirlenmesi, alinyazısı” olarak kabul edilmektedir. Aylin inancını şöyle ortaya koymaktadır:

Kendi haline bırakmamış muhakkak ki dualarımızı duyuyor biz her defasında anne ile bağdaştırıyorum ama çocuklarımızın yaşantısına nasıl ki umar gözetmeden müdahale ediyorsak yani muhakkak olacak kaderci bi anlayış diyeyim. Öyle derler ya hani doğduğun, öldüğün başına gelebilecek her şey önceden yazılmış yani ona inanıyorum ama bi noktada da insanın elinde olduğu bazı şeylerin elinde olduğunu düşünüyorum. Tamamen yüzde yüz bir kaderci anlayışım yok.

Fulya kızının hastalığından bahsetmiş ve kader inancının bu süreçte kendine güç verdiğini söylemiştir. Varol kader inancının Allah’a imanın doğal sonucu olduğunu söylemekle birlikte bu konuda kafasının karışık olduğunu ve bu inancı sorguladığını dile getirmiştir. Sosyal demokratların kader konusunda söyledikleri değerlendirildiğinde hayatın Allah tarafından belirlenmiş olması inancı kader inancı olarak nitelendirilmiş olmakla beraber bu konuda şüpheler ve sorgulamalar da mevcuttur. Sosyal demokrasinin temel değerlerinden olan özgürlük bu konudaki sorgulamaların temel gerekçesidir. Kader inancıyla ilgili yapılan en yaygın eleştiri ise kadercilik olarak ifade bulan insanın özgürlüğünü ve sorumluluğunu dışlayan yaklaşımlardır. Aynı eleştiri yapan Süleyman ise bunun kitabımızdan değil onun yorumlamasından çıktığını söylerken kaderin çizildiğini ama insanların bunu değiştirebileceğini ifade etmiştir:

“Kader vardır da kaderini insan kendi yönlendirebilir diye düşünüyorum” diyen Serpil bir çelişkiyi de ortaya koymaktadır. Kaderi belirlenmiş bir durum olmaktan çok; bir sistem ve düzen üzerinden açıklayan Sami ise sadece ölümün belirlendiğini ifade etmiştir:

Uzak Doğu dinlerinin etkisi reenkarasyon inancı ve devamında tekamül anlayışıyla kader anlayışını özdeşleştiren Aslı ise konuya farklı bir pencereden bakmaktadır. Kaderi bir gelişimsel süreç olarak ifade etmekte ve yaşadıklarını bu çerçeveden anlamlandırmaya çalıştığını söylemektedir.

Sonuç olarak kader inancı da katılımcılar açısından akıl, mantık ve bilime; eşitlik ve adalet ilkelerine uygunluk açısından değerlendirilmiştir. İnsan hayatının Tanrı tarafından belirlenmiş ve değiştirilemez olmasına rağmen insanın sorgulanması ve cezalandırılması adaletli ve mantıklı bulunmadığından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler sonucunda genellikle kader inancı reddedilmiş veya farklı yorumlamalar getirilmiştir.

SOSYAL DEMOKRATLAR ve İBADETLER

Sosyal demokratların dini algılayışlarını anlamak için ibadetlere ve ritüellere nasıl baktıklarını anlamamız önemlidir. Bu bağlamda namaz, oruç, hac, zekat, kurban gibi ibadetlerin sosyal demokratik din algısından nasıl görüldüğünü ortaya koyacağız. Sosyolojik açıdan da inancın görünen yüzünü temsil eden ibadetlere bakış açısını ortaya koyacağız. İlk olarak namaz ibadetine bakalım. Katılımcıların da ibadet söz konusu olduğunda ilk bahis açtıkları ibadet namaz ibadetidir. Namazla ilgili görüşlerini sordüğümüz katılımcılarımızın cevaplarında yoğunlukla üzerinde durdukları konular genellikle namazın farziyeti, kılınması gerekliliği ve çeşitli faydaları olmuştur:

Şimdi İslam'ın şartı -Müslüman'ız- namaz bunlardan biri kılmanız gerekir beş vakit namaz kılmıyorum. Ramazan'da oruç tutuyorum. Zaman zaman... zaman zaman kılmam gerekli diye düşünüyorum fakat böyle bazen sabah namazı ezanı duyunca kalkıyorum ve kıldığım olmuştur. (Hayriye)

Bunun bir Müslüman sorumluluğu olduğunu söyleyen Zübeyde ise namaz kılmadığını şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Yapılmamış görevler yani bunun gerekliliğini biliyorsun bunun bir Müslüman görevi, sorumluluğu olduğunu biliyoruz. Ama yerine getirilmemiş bir görev...” Namazın gerekliliği üzerinde dururken bunun uygulanamaması durumu da sık ifade edilen bir durum olarak dikkat çekmektedir. Katılımcılardan inandığını ve Müslüman olduğunu beyan edenlerin büyük bir çoğunluğu bu durumu ifade etmektedir. Sebep olarak zamansızlık, iş yoğunluğu, sosyal yaşamın ibadete uygun olmadığı ya da kadınlar için giyim tarzının buna uygun olmaması gösterilmiştir. Değişik sebeplerden ötürü namaz kılmadığını söyleyen katılımcılarda sıkça rastlanan bir duygu da bu ibadeti yapamamanın eksikliği ve suçluluk duygusudur. Remzi bu konuda şunları söylemektedir:

Uygulamıyorum evet uygulamıyorum... düzenli hiçbir zaman ben beş vakit namaz kılmadım...Evet [suçluluk] duyuyorum...duyuyorum... evet ben sonuçta aslında ibadetin yapılması gerektiğine inanıyorum. Kendimde gerçekten bu konuda suçluluk duygusu vardır içimde düzenli namaz kılmadığım için ibadetlerimi düzenli yerine getirmediğim için ya da mesela ramazanda çevremde insanlar oruç tutarken ben oruç tutmuyorsam mesela o gün kendimi çok rahatsız hissederim. Kendimi çok rahatsız hissederim... Ya o orda ki eee çevreye karşı değil kendime karşı aslında bir suçluluk.. yani ben bunu yapmam gerekirdi. Yapabilirdim de bunu ama yapmıyorum ondan kaynaklanan bir iç pişmanlık ya da iç suçluluk var yani... o suçluluğu yaşarım ben...

Esmâ, Emine, Seçil gibi pek çok katılımcı da bu suçluluk duygusunu dile getirmişlerdir. Seren eksiklik duygusuyla beraber bu yaşantının nesilden nesile aktarma sorumluluğunu yerine getirememe duygusunu da endişeleriyle birlikte ortaya koymaktadır. Anne babalarının ya da diğer aile büyüklerinin düzenli olarak namaz kıldıklarını ama kendilerinin bu alışkanlığı devam ettiremediklerini ifade eden cümleler dikkat çekmektedir. Bu durum özellikle de sosyal hayatın

tam merkezine yerleşen namaz ibadetinde daha belirgin hale gelmektedir. Zira modernleşme süreci günlük hayatı boşluk kalmayacak bir biçimde şekillendirmektedir. Köy yaşantısından şehir yaşantısına geçme, tarım toplumundan sanayii ve hizmet sektöründeki işlere geçme günlük hayatı şekillendiren bir ibadet olan namazı da bir süreç dahilinde hayatın dışına itmiş görünmektedir. Diğer yandan Avrupa için üretilmiş olan sekülerleşme tezleri Avrupa'dan ve modernleşmeden daha çok etkilenen toplum kesimlerinde daha doğrulanır bir durum arz etmiş görünmektedir. Diğer yandan namaz kılmadığını ama bundan dolayı suçluluk duygusu yaşamadığını söyleyenler de vardır. Katılımcılar arasında sürekli ve düzenli namaz kıldığını söyleyen Songül bunun kendisini için acılarla baş etmek için önemli bir destek olduğunu söylemiştir. 4 yıl önce namaza başladığını söyleyen İhsan sürekli namazını kıldığını hiç bırakmadığını söylerken katılımcılar arasında istisnai bir durum arz etmektedir. Araştırma verilerinde görülüyor ki katılımcıların çoğunu oluşturan inandığını ve Müslüman olduğunu söyleyen kişilerin neredeyse tamamına yakını bu ibadetin hayatlarında olmadığını söylemekle birlikte bundan rahatsız olsun ya da olmasın bunu yapabilmeyi istediklerini, bunun hayatlarına katkılarının farkında olduklarını söylemişlerdir.

Namazın kaza edilebilirliği ve dinimizin kolaylık dini olduğuna vurgu yapma sıkça karşılaşılan ifadelerdendir. Süleyman da kaza yapmak varken bu konuda ısrarcı olmayı suiistimal olarak nitelendirerek bunu yapanları Müslüman olarak görmediğini söylemiştir. Sosyal demokratların namaz bahsinde üzerinde durdukları bir başka konu ise namazın fiziksel ve psikolojik faydalarıdır. Bu fiziksel faydalardan en öne çıkanı ise namazın vücudu çalıştırması ve fiziksel aktivite sağlamasıdır. Çünkü modern yaşamın insana sunduğu hayat, fiziksel hareket kısıtlanması ve beraberinde getirdiği sağlık sorunlarıdır. Namazın fiziksel ve manevi temizlenme aracı olması katılımcılar tarafından dile getirilen faydaları arasında sayılabilir. Fiziksel aktiviteye ek olarak düzenli bir temizlik alışkanlığı ve ruhsal temizlenme aracı olmasına dikkat çeken Rahmi şunları söylemektedir:

Ha ben namaz kılmanın aslında insanların nefsini terbiye etme konusunda ciddi anlamda etkisi olduğuna inanıyorum. Çünkü insanların her şeyden önce hani namaz kılmaya başlamadan önceki o hazırlığı vardır ya yani temizlenme aşaması o temizlenme insanın sadece bedensel temizlenmesi ile ilgili değil ruhsal temizlenmesine de araç olduğuna inanırım ben ve namaz kılarken yalnızca kendini ibadete verebiliyorsa yani Allah'la direkt olarak karşı karşıya kalabiliyorsa dünyevi düşüncelerden kendini soyutlayabiliyorsa, sadece ruhen kendini verebiliyorsa o zaman gerçekten insanın birçok şeyi daha iyi algılayabileceklerini, aslında sorgulayabileceklerine kafasında yol açabileceğini düşünüyorum. O yüzden bence olmalı, düzenli bir şekilde insanlar ibadeti yerine getirmeli.

Allah'ın huzurunda olmak hatırlamak ve hatırlanmak, unutmamak gibi temalar da katılımcıların anlam dünyasında namaza karşılık gelen temalardandır. Namazı terapi gibi modern dünyanın bize sunduğu kavramlarla açıklayan Fulya bunu sürekli hale getirme konusundaki sıkıntılarını ifade etmektedir. Namaz kılmanın kendini iyi hissettirdiğini, Allah'la konuşma ve karşılaşma durumunu gündeme getirmektedir. Modernleşmenin toplumu şekillendiren bir başka olgusu olan uzak doğu din ve felsefeleri de dini yaşantı ve düşünceleri sosyal demokratları etkilediği görülmektedir. Önce Dünyada sonra Türkiye'de uzak doğu kültürlerine ait kitapların yaygınlığına bakılırsa bu durumun kaçınılmaz olacağı ortadadır. Bu

bağlamda Aslı namazı mistik bir bağ olarak tanımlayıp bu inançlara atıfta bulunmaktadır. Asude ise namazı meditasyona benzettiğini söylemektedir:

Namaz ile ilgili ne düşünüyorum. Namaz kılmıyorum, kılana saygılıyım, onu metidasyon gibi düşünüyorum ben. Hani kendi kıldığım dönemlerden de bir rahatlama, bir meditasyon içine dönüş ve Allah ile baş başa kalış, yani öyle düşünüyorum namazı. İki Sadece tapınmak için olmamalı diye düşünüyorum. Günde beş vakit Allah hani benim önümde eğilin demez diye düşünüyorum bunun başka manası olması gerekir diye düşünüyorum.

Burada Asude' nin namaz için sadece tapınma, Allah'ın önünde beş vakit salt eğilme durumuna itirazı ve başka bir anlam arayışı içine girdiği görülmektedir. Asude'nin namaz kılmıyorum, kılana saygılıyım ifadesi bu toplumsal kategori içinde namaza saygı duymayanların olduğuna ya da duyulsa bile bazı itirazlara işaret etmektedir. Bu itiraz ve eleştirilere değinecek olursak namaz kılanların namazı kullanması ve haksızlık aracı olarak görmesi, mesai saatlerinden çalarak namaza gitmeleri, namazı gösteriş ve çıkar amaçlı kılmalarını sıralayabiliriz.

Namazla ilgili düşünceler çerçevesinde “namaz kılanların neden her zaman olumlu davranışlar gösteremedikleri” sorusuna ise katılımcıların ağız birliği edencesine verdikleri cevap namaz kılmaktaki amaçlar ve taşıdıkları duygulara atıfta bulunmak olmuştur. Bu konuda Nisa şöyle demektedir:

Şimdi o biraz şeye göre değişiyor bence, yani kişinin içinden ne düşünerek namaz kıldığına hani namazımı kılayım hani hani ibadetimi u yerine getireyim şurda hani iki rekatımı kılayım beş rekatımı kılayım ama... bir de cidden manevi olarak o duygu ile namaz kılma farklı bence o biraz hani insanlar arasında farklılık var bence...

Namazın kötülüklerden uzaklaştırmadığı gibi kötülükleri meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı yargısı da katılımcıların dile getirdiği bir konudur. Sosyal demokratların namazı sadece Cuma, bayram ve cenaze namazına indirgeme de farklı bir namaz anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların birçoğu da sadece cenaze ya da Cuma ve bayram namazlarına katıldıklarını söylemektedirler. Bu konuda Arda'nın ifadeleri şöyledir: “Cuma'ya elimden geldiğince gitmeye çalışıyorum. Hani o da öğretti erkekler cumaya gider. Önemli olduğuna inanıyorum.”(Arda)

Sami, Kemal, Mesut, Selim de sadece Cuma namazına katıldığını söyleyenler arasındadır. Bazı katılımcılar ise Cuma ve bayram namazlarına ailelerinin yanında oldukları zaman yani sosyal baskı sebebiyle katıldıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların namaz yerine koydukları başka ritüelleri kabul ettikleri de gözlenmektedir. Aliye'nin sözleri:

Çocukken kılardım ama şimdi kalmıyorum ama bak nasıl bir şey var bazen ben babamı ve annemi gördüğümde rüyamda şey yapıyorum ha diyorum ki ben bir şey yapayım bir şeyler alayım ihtiyacı olan birilerine vereyim. Ama namaz kılma konusunda yani namaz kıldığımda kendim için bir şey yapmak gibi değil de birilerine bir şey alayım, yaşlı birine bir şey götüreyim, yani namaz kılma ya aslında namaz kılmayı şey olarak düşünmüyorum yani insanın kalbi kötü olduktan sonra, başkalarına kötülük yapmış, bi taraftan da namaz kılmış bi taraftan da kötülük yapmış... Onun bir anlamı yok. Öyle düşünüyorum.

Namazı tanımlarken çoğunlukla kullanılan Allah'la baş başa kalmak vurgusu da özelde namaz genelde dinin bireysel bir olgu olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Erkek katılımcılardan cemaatle namaza katılan bazı kişiler ise namazın sosyal yönlerinden de bahsetmektedir. Bunlardan Kemal'e kulak verelim:

Yani arkadaşlarla görüşüyoruz, bir araya geliyoruz, o da bir fırsat oluyor. Görüşemediğimiz insanları görüyoruz. Mesela içerisinde gün içinde görmediğimiz arkadaşlarımızı görüyoruz onları görüyoruz bir araya geliyoruz. Topluluk oluşuyor yani, sohbet ediyorsun, toplanıyorsun bir arada, oluyo evet gidemediğim zaman bir suçluluk duygusu oluyo... hissediyorum bunu.

Buna karşın Cihan namazın sosyalleştirme yönünü tarihsel bulmakta ve bugüne taşınamayacağını söylemektedir. Sonuç olarak namaz katılımcıların suiistimal amaçlı olmadıkça ve samimi bir şekilde yapıldığında insanı ve toplumu geliştiren özelliklerine vurgu yapılan bir ibadet olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte değişik nedenlerle bu ibadeti çoğunlukla uygulamadıkları görülmektedir. Özellikle namazın günlük hayatın bir parçası olarak kılınması ya da cemaatle namazla ortaya çıkan görünürlük din ve vicdan özgürlüğü, eşitlik açısından eleştirilmiştir.

İbadetler bahsinde namaz ibadetinden sonra oruç ibadetinin katılımcılar nezdinde ne ifade ettiğini açıklayamaya çalışalım. Çalışmamıza katılan kişiler orucu nefis kontrolü, midenin dinlenmesi, sabır duygusunun geliştirilmesi, empati duygusunu geliştirilmesi gibi nitelendirmelerle tanımlamışlardır. İhsan'ın oruca bakışı şöyledir:

Oruç önemsiz gördüğüm bir şeyin nimetin ne kadar önemli olduğunu bir yudum suyun bir kuru ekmeğin ne kadar önemli olduğunu öğretiyor, israfı önüyor gördüğüm zaman ben çok üzülüyorum yani suyun başka şeyin israf olması beni oruç zamanında suya hasret bir dilim ekmeğe hasret zamanımı hatırlatıyor ben çok kızarım benim hanım falan israf etmez kızarım kızdığımı bildiği için ekmek kırıntılarını bile ben toplatırım çocuklara toplayın hani toplayın yiyin ya da kuşlara atın çöpe yok yani ben tasarruf anlayışını yani İslamiyet'te ziyan etmek yok yani yiyiniz içiniz ziyan etmeyiniz anlayışı bende yaygınlaştı orucun nimetlere karşı daha bir saygılı olmayı daha bir değerli bulmayı öğretti bana nefisin sabırlı olmayı bir şeyi çok istiyorsun ama zamanı gelene kadar sabredeceksin olay budur zaten yani acele karar verme yetisini kesti acele karar verme daima yanlış yaptırır ,yaptım acele kararlar verdiğim zamanlar oldu zarar da gördüm daha bi seyrek yapıyorum artık sadece neyde acele etmek gerektiğini öğrendim onun haricinde acele etmiyorum.

Barış, Hale, Halil, İlkey, Cihan, Varol, Kemal de benzer tanım ve nitelendirmelerle orucu tanımlamaktadırlar. Yıldız ise orucu arınma olarak tanımlamaktadır. Oruçla ilgili katılımcıların sıkça değindiği diğer konular ise orucun açlığı, fakirleri anlama amacı olan, empati duygusunu geliştiren bir ibadet olduğudur. Asude ise açlığı, fakirliği anlayabilmek için oruç tutmaya gerek olmadığını söylemektedir:

Oruç işte küçüklüğümde hep tuttum. Küçüklüğümde derken lisede üniversitede tuttum. Şu günlerin uzaması ve mide sorunlarımın başlamasından sonra bıraktım açıkçası... Yani bu son on yıldır diyim... Onun nasıl bir katkısı oluyor... Hani klasik nefsi terbiye ediyorsun falan filan yani açların halini anlıyorsun tamam öyle de humm ne bileyim açların halini anlamak için illa aç kalmak gerekmez gibi geliyor bana.. yani tek anlamı bu olmamalı... Başka anlamları da olmalı. Ne bileyim başka dinlerde de var oruç.. Muhakkak bir anlamı var ama.

Aliye ve Burak da açlığı anlamak için oruç tutmaya gerek olmadığını söyleyerek itirazlarını dile getirmişlerdir. İlyas ise açlığı anlamak için 30 güne gerek olmadığını bir günde de anlaşılacağını söyleyerek itiraz etmiştir. Tüm bu eleştiriler ve sorgulamalar yanında oruç ibadeti ile ilgili en genel kanaatlerden biri orucun sağlık için faydalı ve gerekli olduğudur. Hayriye şu sözleriyle bu düşüncüyü ortaya koymuştur:

Ben oruç tutuyorum. Bir ay ki tutuyorsun...Orucun hem dinen hem de sağlık açısından bir yıldan beri çalışan mideye büyük faydası var.

Bilal, Emine, Yaşar, Seçil, Sami, Emre ve İlkey da orucun fizyolojik sağlık açısından faydalarını vurgulamışlardır. Öte yandan orucun sağlıksız olduğunu düşünen katılımcılar da vardır:

Ya çok sağlıksız buluyorum orucu...performansını da düşürüyor da ayrıca orucu tutmanın temel amacı zenginin fakir birbirinin derdini anlasın ya da nefsi terbiye etsin falan... ıı ben bu şekilde terbiye edildiğini düşünmüyorum. Mesela bir zenginin fakiri anladığını da düşünmüyorum. Zengin akşam işte iftar sofrasının fakirin ki aynı mı zar zor doyuracak zaten ... karnını insanlar ve şey yani nefsi de bu şekilde terbiye edildiğini düşünmüyorum açıkçası. (Meryem)

Burak, Yıldız ve Serpil de orucun sağlığı olumsuz etkilediğini düşünenlerdir. Katılımcılar arasında orucun siyasi ya da ideolojik amaçlarla kullanılması, siyasal ve toplumsal menfaat aracı yapılması da görüşmelerimizde sıkça dile getirilen, eleştiri noktalarındandır. Bunlardan ilk olarak orucun kapitalist amaçlarla kullanılmasına gösterilen tepkilere bakalım. Mesela Berrin şöyle demektedir:

Ya şimdi orucun aslında gelme şeyi açlığı bilip aç olanlara yardım etmek değil mi ama bakıyorum bu günümüzde neye dönüştü artık kapitalist tüketime dönüştü. İşte iftar yemekleri veriliyor, işte en çok kimler çağrılıyor. Kendi çevren bu geleneksel şeye dönüştü bence o amacından uzaklaştı bence. Ama maneviyatını seviyorum tutamazsam da maneviyatını seviyorum.

Rahmi Ramazan ayında kurulan iftar çadırlarını hatırlatarak orucun ve Ramazan ayının suiistimal edilmesinden duyduğu rahatsızlığını dile getirmiştir:

Orucun da kullanılıyor olması beni çok rencide ediyor. Açıkçası ben bir tas yemek için insanları saatlerce kuyrukta bekletip çadırlarda sunulmasının bir siyasi malzeme olarak kullanıldığını düşünüyorum. Bak biz size yemek dağıtıyoruz adı altında bu gösteriye dönüştürülmesinden ifrit olurum.

Oruç ibadetinin tanımı, anlamı, siyasal ve sosyal yansımaları, katılımcıların oruca bakış açıları yanında bu ibadeti uygulama açısından da baktığımızda namaza oranla daha fazla yapılan bir

ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Hatta birçok katılımcı yaptığı tek ibadeti oruç olduğunu söylemektedir. Aldığımız cevaplar değerlendirildiğinde cevaplayıcıların bir kısmı bu ibadeti ciddi sorgulama ve eleştiriye tabi tutarken bir kısmı ise orucu ibadetlerle en temel bağlantı noktaları olarak sunmuşlardır :

Oruç hamilelik dönemlerim haricinde... O kadar dini vecibelerimi yerine getirmemiş olsam da oruç tuttum bu yaptığım tek ibadetim. Yani artık gelenek haline de gelmiştir. Ben kendimi suçlu hissediyorum oruç tutamadığım zaman. O var. Ha aynı huzursuzluğu namaz kılmadığım için hissediyor muyum bi köşede var ama oruç tutamamak kadar değil. Yani oruç konusunda bilmiyorum çocukluk döneminde tuttuğumuz ilk oruçlar o ailedeki birlik bütünlük anlayışım aklıma geliyor. Ne olursa olsun bütün ailemiz o akşam veya sahur yani dediğim gibi sahur. Namaz biraz daha bireysel. (Aylin)

Oruç ibadeti çoğunlukla farz olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte orucu anlamsız, gereksiz sağlıksız ya da farz değil de isteğe bağlı yapılacak bir ibadet olarak kabul edenler de vardır. Mesela Betül şöyle demiştir.

Herkes özgür, Allah zaten bunu ibadeti açık bırakmış, herkesin tutma zorunluluğu yok. Bana ibadet ederseniz iyi olur diyor, ama illa oruç tutun, tamam imanın şartlarında galiba... Ha İslam'ın şartlarında oruç tutmak vardı. Öyle bir zorunluluk, kimse kimseye baskı yapmamalı, Allah ile kul arasında olduğunu düşünüyorum ben...

Aliye ise namazda da olduğu gibi aç kalmak yerine iyilik yapmanın daha yararlı olduğuna inanmaktadır. Çocukken oruç tuttuğunu, evlendikten sonra ve büyüyüp sorguladıkça artık hiç tutmadığını onun yerine iyilik yapmayı tercih ettiğini söylemiştir. Hakan ise orucun güzel olduğunu, birkaç kere tuttuğunu oruç tutarken mutlu olduğunu ifade etmektedir. Orucu çocukken tuttuğunu üniversiteden sonra bıraktığını söyleyenler çoğunlukta olmasına karşın katılımcılar arasında son yıllarda oruç tutmaya başladığını söyleyenler de vardır:

Son dört yıldır yani aklıma düştüğünden beri Allah'a şükür orucumu tam tutuyorum herhangi manim olmadığı sürece tam tuttum diim öyle bir tek sigara bağımlılığım olduğu halde onu bile ekarte ettim demek ki sağlam inançta oluyor borçlarım var inkar etmiyorum ödeyemiyorum da...(İhsan)

İhsan 'ın oruç için kullandığı sorumluluk ve borç ifadeleri katılımcılarda hiç rastlamadığımız sözlerdir. İhsan'ın yaşı ve emekliliğe hazırlanması dinin belli bir yaştan sonra ve emeklilikle sosyal hayatın dışında yaşanacak bir olgu olarak görülmesiyle bağdaştırılabilir. Dine ya da dinsel olana yaklaşma yaş dışında yakınların kaybı vb. durumlarda da ortaya çıkışı katılımcılarda sık karşılaştığımız bir olgudur. Mesela Merve babasının ölümünden sonra son iki yıldır oruç tuttuğunu söylemektedir. Sağlık sorunlarından dolayı oruç tutamamak da katılımcılar arasında sıkça dile getirildiği gözlenmektedir. Dini daha geleneksel formlarda yaşayan toplum kesimlerine göre sosyal demokratlar arasında sağlığı yerinde olmayanların oruç tutmama ruhsatını kullanması daha sık karşılaşılan bir yaklaşımdır. Bu konuda Varol şöyle demiştir:

Benim yani benim geçmiş yıllarında çok rahat, iki saat futbol oynuyordum saat sekiz, sekiz buçuk sıralarında iftar oluyordu o susuzluğa dayanıyordum ama yaş ilerledikçe tansiyon gibi etkenlerde olunca zorlaşıyor, baygınlık hali oluşuyor ve tutmakta zorluk çekiyorum.

Çalışmamızın örneklemini sosyal demokratlar açısından oruçla ilgili en genel vurgu veya rahatsızlık ise Ramazan ayı ve oruç ibadetinin toplumda oluşturduğu sosyal baskıdır. Bu konudaki ifadeleri çoğu katılımcıda görmek mümkündür. Rahmi Ramazan ayı ve bu sosyal baskıyı şöyle ortaya koymaktadır:

Ramazan en sevmediğim ay... Evet neden sevmiyorum ama şu yönden seviyorum son zamanlarda denize girenlerin sayısı azalıyo rahat rahat denize giriyoruz kesinlikle baskı hissediyorum ya 11 ayın sultanı diyor ya tam tersine bizim için çok sıkıntılı bi süreç oluyo... İnsanlar bir ay Müslüman gibi yaşamak durumunda kaldığı ya da Müslüman gözüktüğü bir süreç oluyo haa bazı insanlar gerçekten o aylarda biraz daha dünyalarında bi değişim oluyo niye bunu 12 aya yaymaz ki oruç tuttuğu anda kendini daha farklı hissediyor heralde insan işte yalan söylememeye kötü şeyler yapmamaya özen gösteriyolar belki ama bizim için gerçekten büyük bi eziyet oluyor çünkü saklamak zorunda kalıyoruz kendimizi normalde yaptığın bi çok şeyi yapmamak zorunda kalıyosun.

Ramazan ayında değişiklik oluşturan bir başka sosyal baskı ise toplumsal bir mekanizma olarak ortaya çıkan içki yasaklarıdır. Katılımcıların bu konuda farklı görüşleri vardır. Ramazan'da içki konusundaki engelleyici sosyal mekanizmalardan mutlu olduğunu söyleyen Merve'nin Ramazan algısı şöyledir:

Ramazan'a girerken böyle bir huzur kaplar içimi. Neden huzur kaplar? Bir de böyle şey hani yasaklar da başlıyor ya; içki yasağıdır, başka anlamda. O içki yasağının olması en çok hoşuma giden durum. Neden? Çünkü benim mesela erkek kardeşim bu konuda gerçekten ciddi sorunları olan bir insan. O Ramazan'da o içkiden uzak durması işte evde bereketin, bolluğun, yardımlaşmanın daha fazla olması Ramazan Ayının manevi açıdan beni böyle çok şey yapar, rahatlatır.

Esma da Ramazan ayında içki içilmesini hoş karşılamadığını söylemiştir. Öte Yandan Mehmet sadece Ramazan Ayında içki içmeme yaklaşımını tutarsızlık ve riyakarlık olarak değerlendirmektedir. Hatta sosyal demokratlar arasında sıkça rastladığımız namaz kılmayıp oruç tutmayı da samimiyetsizlik ve tutarsızlık olarak kabul ettiğini söylemiştir.

Ramazan Ayı ile ilgili bir başka ilgi çekici yaklaşım ise oruç tutsun ya da tutmasın; orucu olumlu bulsun ya da bulmasın nerdeyse tüm katılımcıların ittifak ettikleri Ramazan ayının birleştirici ve sosyalleştirici yönüdür. Barış da Ramazan'ın tek olumlu yanı olarak birlik, beraberliğe katkısını gündeme getirmektedir. Genellikle dinin bireyselliği üzerinde duran bir bakış söz konusu iken bu yaklaşım tutarsız görünmektedir. Sonuç olarak oruç ibadeti sosyal demokratlar açısından bir yandan daha çok kabul görüp daha çok uygulanan bir ibadet olurken diğer yandan da değişik açılardan eleştirilen bir ibadet olarak görülmüştür.

Çalışmamızın bu kısmında mülakatlara katılan katılımcıların zihninde Hac ibadeti ne anlama geliyor, anlam dünyalarındaki karşılığı nedir gibi sorulara cevap arayacağız. Yaptığımız mülakatlardan ulaştığımız veriler doğrultusunda hac kavramının bir ibadet olarak kabul edilip edilmemesi tartışması gündeme gelmektedir. Bundan dolayı öncelikle bu soruyla ilgili görüşlere bakacağız. Araştırmamıza katılan Erdem “ Hac İslam'ın şartlarından biri o yüzden uymak zorundayız.” sözleriyle İhsan da şu ifadelerle hacın farziyetine işaret etmektedir:

Hac lüzumlu yani farz olan bir şey, benim şeyim ömrümde bir kere yaşamalı hacca gidip görmek imanı pekiştirir biz pek görmediğimize inanmayız Türk milleti olarak illa ki bir somut şeyler lazımdır somut şeyler görmek kafidir Peygamberimizin makamıdır bunları görmek lazım görenlerin imanı daha bir artıyor ya tamam ben bu zamana kadar resmini gördüm hayal ettim düşündüm işte varlığı biliyorum ama çıplak gözle görmek çok daha maneviyatı arttırıyor bana göre...

Varol da haccın farz olduğunu kabulünü şöyle ortaya koymaktadır: “Amaç kutsal mekanlar ömrümüz olursa inşallah gideriz. Beş temel farzımızın bunlar şey eee bütün dinlerde var.” Kadriye, Seçil, Caner, Fulya, İrem, İlkay da haccın gerekli olduğunu ve hacca gitmek istediklerini söylemişlerdir. Öte yandan Rahmi bu ibadeti çok saçma bulduğunu söylemiştir. Rahmi aynı zamanda bu ibadetin tarihselliğini de vurgulayarak, katılımcıların cevaplarında çok sık rastladığımız hac yerine sadaka ve infakı önermektedir. Bu ibadeti saçma ve tarihsel bulan bir başka kişi de Barış’tır. Bu ibadetin tatil amaçlı, ticari amaçlı yapıldığını söyleyen Barış bu konuda Asude, Aliye, Canan, İhsan, Remzi, Hale gibi katılımcılarla ortak düşüncelere sahiptir. Konuyla ilgili Meryem’in fikirleri ise şöyledir:

Ticari düşünüyorum hac ibadetini gerekli olduğunu düşünmüyorum hatta bazı insanlar dindar hani kendini din adına şey yapanlar işte puta tapmak falan diye adlandırıyorlar insanlara hatta sırf mezar başında bile gitmeyi öyle adlandırırken hac ziyaretini bu kadar teşvik edici konuşmalarını tamamen ticari kaygıyla olduğunu düşünüyorum öyle diyorlar oraya da teşvik ediyorlar buradaki çelişkiyi söylemek istedim ben insanlara, bu kadar ülkemizde gelişmiş bir ülkede bir sürü insanımız açken eğer sen gerçekten benim anladığım manada dindarsan o insanlar açken sen oraya on kere niye gidiyorsun kardeşim.

Hac ibadetinin bir putlaştırma aracı olduğuna ve İslam’ın temel ilkelerine ters düştüğüne işaret eden Meryem bunu bir tutarsızlık olarak nitelendirirken, hacca gitmeden de peygambere dua edilebileceğini vurgulamaktadır. Bu pasajdan hac ibadetinin bir nevi Peygamberin kabrini ziyaret etmek ve dua etmek olarak kabul edildiği görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak Araplara duyulan kızgınlık ifadeleri de dikkatlerden kaçmayacak kadar çoktur. Bu sözler cevaplayıcıların milliyetçilik duyguları ve ulusalcı yaklaşımları ile açıklanabilir. Sami şöyle demiştir.

Valla hac ibadetini hiç düşünmüyorum (gülüyor) o Arapları çok görmek istemiyorum çünkü, yani kıskanıyorum onları bir yerde neden çünkü sanki Allah her şeyi onlara tasarlamış, her şey onların dilinde, onlar bu ibadetin doya doya yaşıyorlar bizim Türkçe’ye çevrilemediği için yani Kur’anı Kerimden çok yararlandığımızı düşünmüyorum.

Araplara öfke duygusu yanında Kabe’nin etrafındaki yapılar, orda kesilen kurbanların depolandığı veyahut gömülerek israf edildiği düşüncesi de bu eleştirilere eklenmektedir. Bu gerekçeler haccın dini değil ticari olduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır:

Arapların da bunu ticarete döktüklerini düşünüyorum. Şimdi benim çocukluğumdaki Kabe ile şu son zamandakine bakıyorsun onun etrafında rezidinslar şeyler bi bakıyorsun orta küçücük bir yer kalmış, aslında onlarda

sırf turistik bir yer olarak ticari amaçla şey yapıyorlar. Türkiye’de olsaydı Kabe gibi yer biz Araplardan daha farklı davranırdık. Daha korumacı ve daha fanatik olurlardı. Araplar orada Kabe’nin mahremiyeti bozulmasın diye Kabe’nin dibine turistik otelleri dikeyyorlar... Ticari şeyle bakıyor yani orda tarihmiş, eski şeymiş düşünmüyor orayı yıkıyor ediyor burası ne kadar çok insan alır bunun şurasına ne kadar geniş yol geçirirsem ne kadar insan buradan geçebilir. Ne kadar çok kişi kalır ve konaklar. Yani dinden çok ticari olarak düşündüğünü şey yapıyorum. (Aliye)

Haccın farz olduğunu kabul edenler ve bunu saçma, gereksiz görenler yanında bir de bu konuda kafası karışık olan, iç dünyasında sorgulamalar yapan katılımcılar vardır. Katılımcıların hac ibadetini uygulama durumu da üzerinde durmamız gereken konulardan biridir. Hac ibadetini yerine getiren yoktur, umreye giden ise ikisi karı-koca olmak üzere 3 kişidir. Bu üç kişiden Mehmet ise inanmadığı halde annesine refakat etmek için, babasının yerine umreye gittiğini söylerken tecrübelerini şöyle paylaşmaktadır:

Yani biz ben geçen yıl annemi umreye götürdüm mesela. Yani beraber gittik. Yani eee babam rahmetli olmuştu. Benim de çok fazla dini yönüm yok. Eee işte o gençliğimizde öğrendiğimiz sureleri bile unuttum nerdeyse. Ama tabi eee orda da ibadetlerin herkes ne yapıyorsa onu yapmaya çalıştık.

Hac ibadetini yerine getiren olmasa da bunu çok isteyen, zamanı ya da gerekleri yerine gelmediği için ertelediklerini ifade edenler vardır. Yayıgın olan hac ibadetinin yaşanınca, dünyadan el etek çekince yapılacak bir ibadet olarak kabul edilmesi toplumsal karşılığı olan bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar arasında bunun örneklerini bol miktarda görmekteyiz. Mesela Fulya çok istediğini söyleyenlerdendir:

A keşke gidebilsek bizde derim başka bi şey diyemiyorum çok isterim yani. Ben öyle görmek hani insanlar ağlıyorlar ya merak ediyorum yani nasıl... o duyguyu yaşamak istiyorum.

Emine, Gamze, İlkey, Remzi, Kadriye, Senem de hacca gitmeyi istediklerini söylemişlerdir. Berrin ise hac ibadetine hazır olmama durumundan bahsetmektedir:

Gitmem gerektiği konusunda şu anda kendimde öyle bir şey hissetmiyorum. Yani ona hazır değilim belki manevi olarak o işe inşallah o ruh ilerde belki gelir ama şu an yok.

Katılımcıların hac ibadeti bahsinde sıkça yaptıkları bir başka eleştiri ise hacılık unvanıdır. Hacılık unvanı hem toplumsal bir itibar¹² hem de taşınması gereken bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Zübeyde ise bu unvanın kullanımına ve istismarına karşı çıkmaktadır:

İnsanlarda oluşturduğu algı önemli. Ya da insanlarda bu algıyı yaratmak istiyor bu olayı ama gerçekten iyi niyetle gidiyorsa ve dediğim birçok hayır işi yapıp, kulluk görevlerini tam yerine getirip bi de hacca gidiyorsa taçlandırmış olur diye düşünüyorum. Gündelik normal hayatında insanlara acımaz, kimseyi önemsemez, egoist bencil bir insan ise yani kendi çoluğunu çocuğunu ezmiş, üzmüş ise hacca gidip de bundan farklı menfaat bekliyorlarsa veya yetim hakkı

¹² Çakmak, Fatma, “Dinsel Bir İtibar Göstergesi Olarak Hacılık”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, s.117-125

ile gidiyorsa ben bunu kabul edemiyorum gidiyorsa da tabi ki bunu değerlendirecek olan Allah biz değiliz ama işin açıkçası o tip insanlara da saygı duymuyorum.

Hac ibadetini yerine getiren kişilerden toplumun beklentisi olan dürüstlük, dünyadan el etek çekmek, özellikle ticaretle uğraşmamak, kadınlar için kapanmak vb. katılımcılar arasında da karşılık bulmaktadır. Bu beklentileri Şevval ortaya koymakla beraber kapanmayı düşünmediğinin altını çizmektedir:

İnanmıyorum ya benim hacı tanıdığım bi kaç kişi var yoldan gecen kadınlara laf atıyorlar hacılıkta içinde inanmakta içinde benim için önemli olan önemli olan kalbinin temiz olması beyninin temiz olması ...

Mülakata katılan kişiler arasında hac konusundaki belki de en genel yargı hac ve umre yerine sadaka ve zekat ibadetine öncelik verilmesi özellikle de farz olan bir kereden sonra yapılan hac ve umrelerin yukarıda değinilen gösteriş, toplumsal saygınlık kazanmak, moda uymak gibi nedenlerle yapıldığını iddia ederken, aynı zamanda bunun israf olduğunu vurgulamışlardır. Bir defa hacca gittikten sonra başkalarının gitmesine vesile olmak onların da bu duyguyu yaşamaları için başkalarını hacca gönderme önerisi de Süleyman ve birçok kişi tarafından savunulan bir düşüncedir:

Hani bir insan on kere hacca gitmez. Bir insan bir kere gider dokuzunda da o parayı başkasına verir onlar yer veya gönderir ha yani tamam gideceğiz emiridir şartlarımızdan biridir gideriz ama bir kere gideriz bırak o dokuzuna da birileri gitsin, o mutluluğu o şeyi yaşasınlar o daha büyük sevaptır.

Hac ibadetini zengin muhafazakarların tatil anlayışı, farz olan bir kez hac ibadetinin dışında hacca ve umreye gidişleri israf, gösteriş ya da birilerinin çıkar amaçlı bu işi desteklemesinden kaynaklandığı-iki istisnası dışında- tüm katılımcıların ağız birliği ettiği yaklaşım olmuştur. Son olarak hac ibadetinin yaşatacağı duygular konusunda katılımcıların düşüncelerine değinmek gerekmektedir. İbadeti gerekli gören katılımcılardan çoğu haccın insanlar üzerinde olağanüstü etkilerinden söz etmektedir. Caner gibi bazı katılımcılar ise bunun abartıldığını ve etkileşimden kaynaklandığını düşünmektedir:

Çünkü İslamiyet'in beş şartı inancın beş şartı. Gidenler şöyle diyorlar çok etkilendik filan ama şöyle bir şeyde duyamazsınız hiç etkilenmedim gittim geldim. Böyle bir şey duyamazsınız. Yani onu kimse diyemez.

Sonuç olarak hac ibadeti de namaz ve oruç ibadetlerinde olduğu gibi bir çok açıdan eleştirilerek sorgulamalar yapılmıştır. Hac ibadeti ile ilgili bakış açısını ortaya koyduktan sonra sosyal demokratlar açısından diğer ibadetlere nazaran daha çok kabul gören, önemsenen ve benimsenen bir ibadet olan zekat ibadetine bakalım. Zengin Müslümanların yılda bir kez olmak üzere malından belli bir oranda ihtiyacı olanlara vermek suretiyle infak etmek olarak tanımlayabileceğimiz zekat ibadeti kurban ibadeti ile beraber sosyal demokratların en çok benimsediği ve en az eleştiri getirdiği ibadetlerdir. Öncelikle katılımcıların zekat ibadetini nasıl tanımladıklarına bakalım.

“Zekat en çok paylaşma ve yardımlaşma olarak tanımlanmıştır. “Zekat önemli, zekat paylaşmak demek o önemli. Yani dinimizde de çok önemli yeri var. Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir diyor. Başka söyleyecek bi şey yok, mutlaka yardımlaşma, düşkünlere yardım etmemiz gerekiyor.” diyen Süleyman

gibi Varol, Hayriye, Ekrem, Zübeyde, Erdem, Gülcan, Cemre, Kemal, Emine, Elif de zekat tanımları içinde paylaşma ve yardımlaşmaya vurgu yapmışlardır.

Zekatın ekonomik yönüne vurgu yapan katılımcılar ise zekatı komünizm, sosyalizm gibi kavramlarla ilişkilendirerek açıklamışlardır. Hasan zekatın günümüz vergi sistemlerinden daha iyi olduğunu, Cihan ekonomiyi güçlendirdiğini, Asude sosyal dayanışma ve sosyal dengeyi sağladığını, fazla zenginliğe engel olduğunu söylemiştir. Hiçbir inancı ve Tanrı'yı kabul etmediğini söyleyen katılımcılar bile zekatı önemli ve uygulanması gereken bir sosyal mekanizma olarak kabul etmektedirler. Burak bu konuda şöyle demiştir:

Zekat herhalde malın belli bir kısmını vermek değil mi? Yanlış bilmiyorum. İyi uygulansa çok güzel. Uygulansa çok güzel tabi... Hani bir ibadet olarak değil de toplumsal bütünlüğü sağlaması, yardımlaşmanın da dayanışmanın da sağlanmasında gayet güzel.

İlyas ise zekatı namazdan daha iyi, dindeki en iyi şey olarak vasıflandırmıştır. Zekat ibadetinin Müslüman olmadığını hatta Tanrı inancı bile olmadığını söyleyenler tarafından bu denli kabul görmesi sosyal demokrasinin eşitlik, sosyal adalet/dayanışma, gibi ilkeleriyle bağdaştırılmasından kaynaklanır. Sosyal demokrasiyle İslam'ın kesişen noktasındaki zekat daha çok kabul görmektedir. Zekat katılımcılar tarafından bu denli kabul görmekle beraber cevaplarda bazı şerhler ve amaları da içinde barındırmaktadır. Hakan bu konuda şöyle demiştir:

Zekat iyi bi şey ama ben burda samimi yapılyosa iyi bi şey ama korkudan yapılyosa hani cehenneme gitmeyim diye buysa samimi gelmiyor yani.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların zekat konusunda eksik ve yanlış bilgilere sahip oldukları da görülmektedir. Bu yanlış bilgilerden biri zekatın fitre olarak bilinmesi ya da sadakayla karıştırılmasıdır:

Her yıl annem rahmetli şimdi hanım aynı şeyi yapar ramazan ayında yine gene işte o biraz önce niye ramazan ayı diyoruz ya annem beni arar oğlum bak baban camiye gitti., camide imam demiş ki şu kadar ver. Çoluğunun çocuğunun zekatını vermeyi unutma der ve ben her yıl en azından iki katı üç katı veririm. En az iki katı üç katı veririm çünkü onu da çok iyi araştırırım yani mutlaka gariban olacak şöyle olacak, hanım ayrı verir o götürür ayrıca verir ben de ayrıca veririm. (Selim)

Mülakat yapılan kişilerde sık karşılaştığımız bir yaklaşım da 'yardım yapmayı önemserim ama zekat olarak değil' ifadesidir. Bu sözlerde dini olana mesafe koyma tavrını görmek mümkündür. Bu konuda İlknur'un sözleri şöyledir:

Zekat... Yani malım şu kadar şu kadarını vereyim gibi bi şeyim olmadı şimdiye kadar bir ibadetim olmadı ama kazanıyorum Allah'a şükür sağlığım yerinde birisi bi şeye ihtiyacı olduğunda artık sadaka yerine mi geçiyor bilmiyorum...

Mehmet de fitreye işaret ederek, dışardan bir yönlendirme ile yapılan davranışın samimi olamayacağını söylemektedir. Mehmet bu düşüncede yalnız değildir. Yardımın hesapsız kitapsız, zaman beklemeden, kuralları olmadan yapılması gerektiği katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

Aslında genel olarak da toplumda gördüğümüz bir yaklaşım katılımcılar arasında da var olan çoğunlukla zekat değil fitre ibadetinin yapıldığı görülmektedir. Buna karşın bazı

katılımcılar da “zekat verecek kadar param hiç olmadı” diyerek farkındalıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar zekat söz konusu olduğunda öğrencilere ve kimsesiz çocuklara yardım şeklinde bazı faaliyetlerinden söz etmişlerdir. Zekatın eğitime harcanması gerekliliği de sık sık vurgulanmıştır.

Zekatın kime verileceği konusunda ise yaygın kanaat bireysel olarak verilmesi ve en yakınındaki kişilere verilmesidir. Yardım kurumları ve sivil toplum örgütlenmelerine güvensizlik ise neredeyse tüm katılımcıların ortak duygusudur. “Hayır kurumlarından ziyade, gerçekten bildiğin inancın olduğu kişilere kendin sonradan bir başkası ile verdirebilmek” diyerek Serpil de bunu ortaya koymaktadır. Caner yardım kurumlarına güvenmediğini söylemekte ve Müslümanların paralarının nereye gittiğine bakmadan sadece görevini yapmaya odaklandığını ekleyerek eleştirel bir tavır sergilemiştir.

Zekat verirken dini örgütlenmelerden uzak durduklarını söyleyen katılımcılar Türk Hava Kurumu gibi bazı kurumlara güvenerek yardım ettiklerini söylemişlerdir. Zekat ibadetinin benimsenen yönlerine değindikten sonra az da olsa eleştirilen ve sorgulanan yönlerine bakalım. Zekatın toplumsal açıdan dezavantajı olarak görülen bir durum insanları tembelliğe alıştırma ve pasifize etme gibi sonuçları olacağıdır. Barış, Kadriye, Rahmi, Canan da bu düşünceleri destekleyen cümleler sarf etmektedirler.

Katılımcılar arasında zekatla ilgili en genel düşünce ise bireysel ve insanın iç dünyasında yaşanan, Tanrı ile insan arasında bir ilişki olarak kabul edilen din anlayışının bir sonucu olarak görülen ibadetin gizliliği konusu zekatta da kendini göstermektedir. Peygamberin hadisine de dayandırılan “sağ elin verdiğini sol el bilmeyecek” şeklinde ortaya çıkan bu düşünce katılımcıların ifadelerinde sıkça yer almıştır.

Özetle zekat ibadeti katılımcıların en çok yaptıkları ve daha az eleştiri getirdikleri bir ibadettir. Zekat olarak yapmadıklarını söyleyenler olsa da maddi yardımda bulunmak, infak etmek tüm katılımcıların önemseydiği bir tavidir. Bunun durum şüphesiz sosyal demokrat değerler ve sosyal demokrasinin getirdiği “refah devleti” kavramı ile yakından ilişkilidir. Sosyal adalet, gelir dağılımında adalet, varlıkların daha adil bölüşülmesi vb. kavramlar İslam dini ile sosyal demokrasinin ortak noktaları olarak katılımcıların söylemlerinde çokça yer almaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi kurban ibadeti de sosyal demokratlar için zekat ibadeti gibi sosyal yardımlaşma, dayanışma, paylaşma yönleri ağır basan bir ibadettir. Bu sebepten kurban ibadeti de çoğunlukla benimsenen ve uygulanan bir ibadet olarak kabul edilmiştir:

Kurban ibadetine hiç karşı olmadım, destekledim kurban ibadeti bana ibadetlerin arasında İslamiyet’in böyle gizli amacını en fazla somutlaştıran kestiğinin üçte birini dağıtacaksın ne kadar uyuluyor ne kadar uyulmuyor o tartışılır ama çok somut İslamiyet’in amacını çok somutlaştıran bir ibadet olarak değerlendirdim bugüne kadar hep. (Ekrem)

Ekrem’in sözleri sosyal demokrat anlayışta ibadetlere genel bir tavır alış ve eleştiri olduğunun işareti olarak kabul etmek yanlış olmaz. Diğer ibadetleri maneviyatı olmadığı için yapmadığını söyleyen Berrin ise kurbanı her sene kesmek istediğini söylemiştir. Kurban ibadeti çoğunlukla benimsenmesine ve uygulanmasına rağmen eleştirilen yönleri de içinde barındıran bir ibadettir. Kurban kesmenin en önemli amacının paylaşmak olduğu kabulünden yola çıkan İlkey ise bu paylaşımın farklı şekillerde de yapılabileceğini şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

Kurban halin vaktin yerinde ise çevrendeki insanlara yardım amaçlı bi ibadet olarak düşünüyorum çok da gerekli mi gerekli olduğunu düşünüyorum illa o kanı akıtmak gerekiyor mu gerekmiyor bence.. ama... yapılabilir.

Kurbanın kan akıtma eylemi olmasına karşı çıkan bir başka kişi de Yusuf'tur. Caner ise kan akıtma söylemini insan öldürmeyle ilişkilendirerek itirazlarını ortaya koymuştur. Kurbanı bir ibadetten ziyade bir gelenek olarak kabul eden Nisa da bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

Kurban ibadetini de kurbanda kesiyoruz. Onda da herhalde şey olmuş herhalde gelenek haline... gelmiş sanki... sanki biraz; ibadet olarak yapılıyor da sanki biraz gelenek haline gelmiş hani kurban bayramı var hani burada kurban kesilecek gibi...

Serpil oruç, hac gibi ibadetlere karşı çıkarken Hz. İsmail kıssası ve kurbanı inandığını ve mucize olarak kabul ettiğini söyleyerek ilginç bir yaklaşımı ortaya koymuştur:

Kurbana inanıyorum ya şöyle inanıyorum eee hani o hikayeyi ben çocukluğumdan beri çok anlatırım Hz. İsmail, Hz. İbrahim olayı var ya... ya belki de insanoğlunun neslinin hani devamı için Allah tarafından belki mucizevi bi şey olmuş olabilir.

Öte yandan bu kıssa Hasan tarafından ciddi bir eleştiriye tabi tutulmaktadır:

Kurban ibadeti bana dinlerin içinde en saçma geleni, en garip gelenidir. Eee hikayesi zaten benim çocukluğumdan beri beynimi yorar bir peygamber Hz. İbrahim bir oğlu olmasını ister oğlu olduğu zaman da Allah'a kurban edeceğini söyler eee şimdi kurban etmek için bunu etmek bana göre pek mantıklı gelmiyor, ikincisi insan Allah'la bir sözleşmesi olursa insan kendi canını bağışlar. Eğer ki Allah'ım bu olay gerçekleşirse ben kendi canımı bağışlayacağım deseydi ben mantıklı bulurdum ama ben oğlumu ya da Allah'ın verdiği başka bir canı kurban etme taraftarı değilim hatta bu sık kullanılan bir tabirdir hani Allah'ım bu adama koç vereceğine göndereceğine akıl gönderseydi daha iyi olurdu.

Hasan gibi kurban ibadetine karşı çıkan bir başka kişi Barış ise herkesin aynı gün kurban kesmesine itirazlarını dile getirmiştir. Herkesin aynı günde kurban kesmesinin yanında kurban etinin stoklanarak saklanması ve dağıtılmaması, etin sadece beğenilmeyen kısımlarının dağıtılıp, iyi kısımlarının kurban kesen kişiye kalması nerdeyse tüm katılımcıların ortak eleştirisi olarak tespit edilmiştir. Mehmet ise kurban ibadetine değil yapılış şekline karşı çıktığını söyleyerek, ortaya çıkan vahşete dikkat çekmekte ve bundan devleti sorumlu tutmaktadır. Kurban ibadeti ile ilgili ilginç bir başka yaklaşım ise kesilecek hayvan alınırken yapılan pazarlık, satıcının hakkının korunamaması, burada bile insanların çıkar sağlamaya çalışması durumunun ibadetin ruhuyla ters düşmesi durumudur. Yusuf da bu konuya dikkat çekmektedir:

Pazarlık yapıyorsun adamın gözü kalıyor şimdi adam beş bin lira fiyatını koymuş, beslemiş eee sen onu dört bin liraya aldın. Adamın gözü kaldı onda, adamın hakkını vermedin... vermedin işte adam getirdi o kadar yoldan şimdi biz ne yapıyoruz üçüncü günü bekliyoruz. Üçüncü gün kurban kesiyoruz çünkü niye adam onu getirip satamayan insan onu burada ta Kars'a geri götüremesin ucuz bize versin diye şimdi nasıl bir Kurban bu... İşte yani bunların hepsinin

eee oturulup konuşulup bir çözüm bulunması lazım. Artık sabit bir fiyat mı konur, işte sadakaya üst sınır koyuyorsun ne o ramazan sonunda ödediğimiz...

Sonuç olarak Kurban ibadeti Sosyal demokrasinin eşitlik, dayanışma, sosyal/ekonomik adalet vb. değerlerine dokunan yönüyle katılımcılar tarafından kabul görmektedir. Bununla birlikte ibadetin uygulandığı, kurban etinin dağıtılmaması, depolanması gibi konulara eleştiri getirilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada sosyal demokratlar ve din arasındaki ilişki inanç, ibadet konuları üzerinden ele alınarak analiz edilip sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokrat, modern, batı ve sol yönelimli kurucu değerlerini vurgulayan bir toplumsal kategorisi olan sosyal demokratlar ve onların anlam dünyasında karşılık bulan din kavramı irdelenmiştir. Bu toplumsal kategorinin dine, dinin inanç ve ibadet boyutlarına nasıl baktığı; sosyoloji biliminin yöntem ve metotları kullanılarak ortaya konulup analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz amaçlar doğrultusunda sosyal demokratların dini tanımlayış ve algılayışları, dine yükledikleri anlamlar, bu algılayışların temelini oluşturan yaşantı, deneyim ve etkileşimler, birbirlerine benzer ve benzemez yönler; Tanrı'ya, peygambere, kutsal kitaplara, ölümden sonraki hayata, kader inancına bakış açıları; namaz, oruç, zekat, hac, kurban gibi ibadetlere ilişkin görüşleri gibi ana konular üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda örneklemimiz olan Bartın şehrinde yaşayan sosyal demokratların dine bakışları kendini sosyal demokrat olarak kabul etmeyen bireylere göre önemli ölçüde farklılıklar arz etmektedir. Dini anlama, algılama, tanımlama, dinin kurallarını benimseme, emir ve yasaklara itiraz etme, sorgulama, yeniden anlamlandırma, dinin emirlerini akıl/mantık süzgecinden geçirme vb. zihinsel mekanizmalar görece daha ön plana çıkmaktadır. Bu sorgulama ve itiraz süzgecinden geçemeyen kuralların reddinin de mümkün olduğu görülmektedir. Bu sorgulama sürecini sosyal demokratların akla ve bilime yaptığı vurgularla ilişkilendirerek açıklamak mümkündür. Çünkü katılımcıların din de dahil olmak üzere her şeyi sorgulayan, akıl ve mantık süzgecinden geçiren, bilime uygunluk parametresini dikkate alan bir yaklaşımı söz konusudur.

Katılımcıların ailelerinden aldıkları eğitimler, sosyal çevrelerindeki etkileşimleri, eğitimleri, özel okumaları gibi vasıtalarla edindikleri siyasi/ideolojik kimlikleri onların tüm tercihleri gibi dini tercihlerini de büyük ölçüde belirlemektedir. Sözü edilen Siyasi/ İdeolojik kimlik özellikle dini algılayış noktasında belirleyici bir unsurdur. Görüşmelerden elde edilen verilerle tespit edilen bu yaklaşımı 'ideolojik filtreleme' olarak kavramlaştırabiliriz. Yani özellikle sosyal demokrasinin ilkeleri olan özgürlük, eşitlik/adalet, dayanışma gibi değerlere ters düşen durumlar ya o durumlar için ya da bütüncül bir yaklaşımla dine/dini olana karşı çıkılarak sorgulanıp soru işareti olarak sunulmaktadır. Bu sebeple Sosyal demokratların dine yaklaşımını "ideolojik filtreleme" kavramını dikkate alarak değerlendirmek doğru bir analiz için önemlidir.

Cumhuriyet tarihinde; İstiklal savaşıyla elde edilen bağımsızlık, millet egemenliği, laiklik, demokrasi vb. kazanımları koruma hassasiyeti devletin tüm alanlara bakış açısını etkilemiştir. Devlet tarafından benimsenen bu korumacı yaklaşımın belirlediği eğitim ve sosyal politikalarla büyüyen nesiller, politize olmuş sosyal yapıları ortaya çıkarmıştır. Bu politikalar muhafazakar çevrelerde rejime karşı bir düşmanlık ortaya çıkarırken çalışmamızın konusu olan

sosyal demokratlar üzerinde siyasi ideolojik kimliği daha baskın olan toplumsal bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ideolojik kimlik ise dini anlama ve yorumlama konusunda en belirleyici faktördür.

Bu bağlamda sosyal demokratların din tanımları bir taraftan bireysel, ‘Allah’la kul arasında’ içsel bir deneyimi vurgularken diğer taraftan sosyal adalet, eşitlik, insan hakları gibi modern aydınlanmacı değerlere atfen ‘kul hakkını’ önceleyen bir tanıma karşılık gelmektedir. Bireysel ve içsel bir din anlayışı sosyal demokrat zihinlerde; modern hayatın getirdiği iş hayatı ve sosyal hayatla dinin gündelik hayattan çekilerek, özel zaman dilimlerine(Ramazan ayı, bayramlar, haftanın Cuma günü gibi) sıkıştırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumu sekülerleşmenin beklenen bir sonucu olarak da görebiliriz. Buna ilaveten sosyal demokratların din tanımlarında sosyal demokrasinin değerlerinden adalet kavramından mülhem ahlak vurgusu da sıkça yer bulmaktadır.

Sosyal demokratlarda tipik bir özellik olarak karşımıza çıkan Cumhuriyeti ve laikliği koruma hassasiyeti dine ve dini olana mesafe koymayı da beraberinde getirmektedir. Çünkü genç Cumhuriyet, temelini geleneksel olanla tüm bağlarını kopararak, ondan özgürleşerek güçlendirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım geleneğin en önemli belirleyicisi olan din ile ilişkisini de belirleyip sınırlandırmıştır. Bu sebepten dine ve dini olana şüpheyile yaklaşmak ve sorgulamak bu siyasi kimliğin önemli bir parçasıdır.

Araştırmanın başka bir önemli yönü ise inanç boyutudur. Sosyal demokratlarda Tanrı ile ilişki geleneksel formlardan büyük ölçüde farklılaşmakta, Tanrı’yla daha bireysel, özel ve daha yakın/samimi bir ilişki kurulduğu gözlenmektedir. Peygamber inancı söz konusu olduğunda sözü edilen ideolojik filtreleme mekanizması yine devreye sokulmakta ve Türkiye’de Sosyal demokrat kimliğin önemli bir parçası olan Türk milliyetçiliği/ulusalcılık etkisi ile İslam peygamberi Hz. Muhammed’in Arap olması milliyetçilik duygularıyla çatışabilmekte ve farklı vaziyet alışları ortaya çıkarmaktadır. Kutsal kitap konusunda da aynı durum söz konusu edilebilir. Kur’anın dili, indirildiği toplumun kültürü aynı hassasiyetlerle eleştirilmekte onun yerine evrensel ve ahlaki boyutları öne çıkarılmaktadır. Ahiret hayatı ve ölümden sonraki hayata dair inanç konusunda ise sosyal demokrat değerlerden adalet/eşitlik gibi değerler çerçevesinde bir değerlendirme söz konusu olmaktadır. Cehennem konusunda ise Allah’ın rahmet sıfatı çerçevesinde bir karşı çıkış ortaya konulmaktadır. Benzer bir şekilde kader inancı insan özgürlüğü açısından değerlendirilmekte ve sorgulanarak karşı çıkılmaktadır.

İbadetler çerçevesinden bakıldığında ise bazı ibadetlerin öne çıktığı bazılarının ise ikinci planda kaldığını söyleyebiliriz. Sosyal adalet, eşitlik, dayanışma gibi sosyal demokrat değerlerin benimsenmesi zekat, sadaka, kurban gibi sosyal adaleti, eşitliği, tesis etme boyutu olan ibadetleri öne çıkarmaktadır. Modernleşmenin getirdiği günlük hayat ritmine pek de uydurulamayan namaz, oruç gibi ibadetler ise uygulama alanı bulamamaktadır. Hac ibadeti ise yine milliyetçi hassasiyetler çerçevesinde kabul görmemekte ve yerine zekat ve sadaka ibadeti tercih edilmektedir. Bireysel din algısı, ibadetleri de bireysel çerçevede kabule sevk etmekte ve ibadetlerin özel ve kişisel yönlerine odaklanılmaktadır. Bu bakış açısı ibadetlerin özel zamanlarda özel yerlerde ve gizli yapılmasını daha makbul görürken kamusal alanlar ibadet için uygun yerler olarak kabul edilmemektedir. Cemaatle namaz da bu yaklaşımla tercih edilmeyen bir ibadet formudur. Kur’an okuma ibadetine gelince yine milliyetçilik duygularının etkisiyle orijinal Arapça metni okuma nerdeyse hiç yapılmazken meal okuma dikkat çekici bir yoğunlukta sık karşılaştığımız bir eylemdir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise Kur’anın

kutsal bir obje olarak kabul etmek yerine bir bilgi edinme aracı olarak görülmesidir. Kur'an okuma ibadet etme ve sevap kazanma amacı olmadan bir anlama-anlamlandırma eylemi olarak görülmektedir.

Özetle sosyal demokratların dine nasıl baktıklarını anlamak için siyasi kimliklerini çok iyi tahlil etmemiz gerekir. Çünkü Sosyal demokratlar özgürlük, eşitlik/adalet, dayanışma, sosyal/ refah devleti, laiklik gibi değerlerle örülmüş bir elekten geçirdiği dini değerleri kabul etmekte, geçmeyenleri ise sorgulayıp eleştirirken bazen soru işareti olarak zihninde bırakmakta bazen de reddederek dinin böyle olamayacağını iddia etmektedir. Söz konusu siyasi/ideolojik eleme işleminden geçen ilkeler ve kurallar ise daha çok benimsenerek ön plana çıkartılmaktadır.

Sonuç olarak sosyal demokratlar ve din ilişkisinin ele alındığı çalışmamızda bireylerin ve toplumsal kesimlerin siyasi görüş ve ideolojilerinin onların dine bakışlarını belirleyen önemli bir unsur olduğu görülmüştür. Çalışmada bilimsel yöntemler kullanılarak elde edilen veriler bu konudaki varsayımlarımızı desteklemiştir. Araştırmamız benzer toplumsal gruplar için de dini algılayışta siyasi kimlik ve ideolojilerin ne kadar belirleyici olduğu konusunda yapılacak yeni çalışmalara öncülük etmesi, hem yöntem hem kaynak hem de elde edilen veriler açısından zenginlik sağlaması ümit edilmektedir.

Sosyoloji bilimi toplumlar hakkında bilimsel bilgi üreten bir bilimdir. Bu bilgiler topluma bakışımıza önyargılardan arındırılmış bir bakış açısı sunar. Bilimsel yöntemlerle elde edilen bilgilerle toplumlar hakkında doğru analiz ve değerlendirme imkanları sunar. Çalışmamızdan elde edilen veriler, ortaya konulan sonuç ve değerlendirmeler ülkemizde birbirine muhalif olan toplum kesimlerinin birbirini tanıması, anlaması birlikte yaşama kültürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia,(1987) 'Felsefe Terimleri Sözlüğü', İnkılap Kitabevi, Ankara,.
- Bainbridge, Sims William.(2012)Din Sosyolojisi, Yaşadığımız Dünya. Ateizm, Clarke, Peter B. "Ateizm" (Çev: Ömer Bozkurt, Çeviri Editörü: İhsan Çapcıoğlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- Bora, Tanıl,(2017), Cereyanlar, "Türkiye'de Siyasi ideolojiler, , İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Canyaş, Orkut,(2015) "CHP'nin Sosyal Demokrasi Serüveni", Alternatif Politika, Cilt 7,Sayı 1, Nisan, s.6-31
- Creswell, John W,(2015) Nitel Araştırma Yöntemleri,(çev: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir) Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çakmak, Fatma,(2018) "Dinsel Bir İtibar Göstergesi Olarak Hacılık", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, Ankara.
- Emre, Yunus (2013), CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, , İletişim Yayınları, İstanbul.
- Toker, İhsan,(2009) "Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik, , Eskiyei Yayınları, Ankara.
- Tosun, Gülgün Erdoğan,(2016) "Sosyal Demokrasi ve İlkeleri", Alabanda akademi, Ankara.
- Turşucu, Hamdi,(2008), "Sosyal Demokrat Teori ve Pratiğe Kısa Bir Giriş", Toplum ve Demokrasi 2, Ocak-Nisan, s.75-90.